

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Emancipace žen očima Terézy Novákové a Gabriely Preissové

Bakalářská práce

Autor: Michaela Sedláková
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Kubanová
Oponent práce: Mgr. Petra Bubeníčková, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Michaela Sedláková
Studium:	P15P0706
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Bc. učitelství - všeobecný základ
Název bakalářské práce:	Emancipace žen očima Terézy Novákové a Gabriely Preissové
Název bakalářské práce AJ:	Emancipation of women through the eyes of Teréza Nováková and Gabriela Preissová.

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Úkolem bakalářské práce bude všeobecně popsat postavení ženy ve společnosti v 19. století se zaměřením na život dvou českých spisovatelek Terézy Novákové a Gabriely Preissové, které se významně angažovaly v boji za emancipaci žen. Na základě vybraných děl bude provedena charakteristika jejich tvorby s přihlédnutím na jejich pojetí ženské hrdinky. Pozornost bude věnována i komparaci literární činnosti obou autorek.

FILIPOWICZ, Marcin Łukasz. Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 185 s. ISBN 978-80-7041-728-7.
MORRIS, Pam. Literatura a feminismus. Brno: Host, 2000, 232 s. Studium. ISBN 80-86055-90-6.
ABRAMS, Lynn. Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, 367 s. ISBN 80-7325-060-8.
ROLEČEK, Jaromír. Život a dílo Gabriely Preissové. V Kutné Hoře: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946, 27 s., [8] s. obr. příl.
NEUDORFLOVÁ, Marie L. České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci. Praha: Janua, 1999, 446 s. Kučerová, V.: K historii ženského hnutí v Čechách, Praha 1914.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Kubanová

Oponent: Mgr. Petra Bubeníčková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 16.11.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 25. dubna 2018

.....
Michaela Sedláková

Poděkování

Ráda bych zde vyjádřila poděkování Mgr. Kateřině Kubanové za cenné rady, pomoc při získávání potřebných materiálů a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

Anotace

SEDLÁKOVÁ, Michaela. *Emancipace žen očima Terézy Novákové a Gabriely Preissové*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. 58 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Jejím úkolem je všeobecně popsat postavení ženy ve společnosti v 19. století. V úvodu práce je krátce věnována pozornost průběhu feministického hnutí v Čechách, jež značně formovalo novodobé pojetí ženy. Není opomenut životopis dvou českých spisovatelek Terézy Novákové a Gabriely Preissové, které se významně angažovaly v boji za emancipaci žen. V praktické části je využita metoda analýzy textu. *Úlomky žuly*, *Maloměstský román*, *Gazdina roba* a *Její Pastorkyňa* jsou čtyři vybraná díla, na základě kterých je provedena charakteristika tvorby autorek s přihlédnutím ke koncepci ženské hrdinky. Jednotlivé analýzy popisují také okolnosti vzniku díla, generační vztahy mezi hlavními postavami a jejich diferenciaci. Závěr práce je zaměřen na komparaci literární činnosti obou autorek s ohledem na promítnutí jejich emancipačních snah do vlastní tvorby.

Klíčová slova: emancipace, ženská hrdinka, Teréza Nováková, Gabriela Preissová

Annotation

SEDLÁKOVÁ, Michaela. *Emancipation of women through the eyes of Teréza Nováková and Gabriela Preissová*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. 58 pp. Bachelor Degree Thesis.

The thesis is divided into the theoretical and practical part. Its aim is a general description of woman in society in 19th century. In the introduction the attention is paid to the progress of feministic movement in Bohemia which formed significantly the modern conception of woman. The biographies of two Czech writers are not omitted. They are Teréza Nováková and Gabriela Preissová who are both engaged importantly in the fight of gaining woman emancipation. In the practical part the method of textual analysis is used. *Úlomky žuly*, *Maloměstský román*, *Gazdina roba* a *Její pastorkyňa* are four chosen works of art, on grounds of which a characteristics of writers' authorship has been made, considering the approach to woman heroine. The individual analysis describes the circumstances of birth of piece of work and generational relationships between the characters and their differentiation. The conclusion is aimed at a comparison of the authors' activity considering the reflection of their emancipation efforts into their own authorship.

Keywords: emancipation, woman heroine, Teréza Nováková, Gabriela Preissová

Obsah

1. Úvod	1
2. Feministické hnutí	3
2.1 Ženy v Evropě	3
2.2 Postavení žen v Čechách	5
2.3 Průběh feministického hnutí v Čechách	8
3. Teréza Nováková a Gabriela Preissová	15
3.1 Život	15
4. Emancipační činnost	26
4.1 Teréza Nováková	26
4.2 Gabriela Preissová	28
5. Úlomky žuly	30
5.1 Okolnosti vzniku díla	30
5.2 Charakteristika ženské hrdinky	31
5.3 Vztah matky a dcery	34
5.4 Shrnutí	35
6. Maloměstský román	36
6.1 Okolnosti vzniku díla	36
6.2 Charakteristika ženské hrdinky	36
6.3 Vztah matky a dcery	39
6.4 Shrnutí	40
7. Gazdina roba	42
7.1 Okolnosti vzniku díla	42
7.2 Charakteristika ženské hrdinky	43
7.3 Generační vztahy	45
7.4 Shrnutí	45
8. Její pastorkyňa	47

8.1 Okolnosti vzniku díla	47
8.2 Charakteristika ženské hrdinky	47
8.3 Generační vztahy.....	50
8.4 Shrnutí.....	51
9. Porovnání tvorby autorek.....	52
10. Závěr	55
11. Seznam použité literatury	57

1. Úvod

Teréza Nováková a Gabriela Preissová patří bezesporu mezi nejvýznamnější české spisovatelky konce 19. století. Realistické vyobrazení venkova je charakteristické pro literární tvorbu obou autorek, jsou však spojovány především s vlasteneckou a emancipační činností. Kromě publikační činnosti působily v mnoha ženských spolcích, jejichž prostřednictvím se snažily vzdělávat ženy i dívky. Svým úsilím tak v rámci možností tehdejší doby přispěly ke zlepšení postavení žen ve společnosti.

Volba autorek pro mou bakalářskou práci je záměrná, neboť se domnívám, že obě ženy jsou právem řazeny mezi přední osobnosti feministického hnutí v Čechách. Přesto jsou dnešní společností opomíjeny a stojí ve stínu více známých spisovatelek Boženy Němcové či Karolíny Světlé, které se taktéž ve svých dílech zabývaly obdobnou tematikou.

Cílem mé bakalářské práce je poukázat na význam zmíněných spisovatelek v otázce problematiky rovnoprávnosti mužů a žen a zároveň ověřit, zda se jejich emancipační snahy projeví ve vlastní tvorbě. V úvodní části práce se zaměřuji na všeobecné postavení žen ve společnosti a průběh feministického hnutí, ve kterém vyzdvihuji stěžejní události i osobnosti. V následující kapitole objasňuji životní osudy obou autorek, protože pro ucelený pohled je třeba zmínit formující prvky jejich vlasteneckého smýšlení i literární činnosti. Krátce věnuji pozornost emancipační a spolkové aktivitě obou žen.

V praktické části vycházím ze souboru povídek *Úlomky žuly* a *Maloměstského románu* od Terézy Novákové a dvou dramat *Gazdina roba* a *Její pastorkyňa* od Gabriely Preissové. Na základě analýzy děl a vlastní interpretace provádím charakteristiku ženské postavy s přihlédnutím na problémy a konvence tehdejšího venkova i okolnosti vzniku díla. Jednotlivé rozbory ukončuji shrnutím, ve kterém popisují mimo jiné i záměry děl. V poslední kapitole bakalářské práce porovnávám tvorbu a pojetí ženské hrdinky obou spisovatelek a na jejím základě v závěru uvádím, zda se snahy autorek o zlepšení situace žen ve společnosti promítly do jejich literární činnosti.

V životopisné části vycházím z monografie o Teréze Novákové od Ireny Štěpánové a Zdeňka Nejedlého a dále z děl věnujících se životu Gabriely Preissové od

Artura Závodského i Jaromíra Rolečka. V úvodní části čerpám například z publikace Marie Bahenské, Marie Neudorflové a Lynn Abrams. Taktéž ve své práci využiji kritická vydání primární literatury, dobové ohlasy i články otištěné v příslušných časopisech zaměřené na problematiku děl obou autorek.

2. Feministické hnutí

2.1 Ženy v Evropě

S požadavky na změnu postavení žen ve společnosti je zpočátku spojována především Severní Amerika, kde se jejich situace řešila o něco dříve než na evropském kontinentu. Důležitou roli zde hrál celkový rozvoj v oblasti obchodu, průmyslu, politiky, ale i společnosti. Důraz se kladl také na vzdělanost v nižších vrstvách společnosti.¹

Prvopočátky feminismu v Evropě jsou spojovány již s druhou polovinou 18. století, kdy se ženskou otázkou zabývali osvícenští spisovatelé a snažili se poukázat na podřízenost žen vůči mužům. Postupně se začaly rozvíjet debaty na téma postavení žen ve společnosti. Důležitým impulsem se stala Velká francouzská revoluce, která vyvolala další vlny kritiky k postavení a podmínkám žen. Na základě událostí z dob osvícenství se zrodily první požadavky na zlepšení situace žen jak v domácnosti, tak ve společnosti. Od této chvíle se formovalo feministické hnutí, které se v následujících letech zabývalo diskriminací žen, jejich vzděláváním, pracovními podmínkami i jejich politickým životem. Výraz „*feminismus*“ nebo „*feministický*“ ale vznikl a začal být používán až v 90. letech 19. století díky Francouzce Hubertine Auclertové. Feminismus ve svém nejširším pojetí zahrnoval všechny, kteří určitým způsobem bojovali za emancipaci žen.²

Pro české ženy bylo zásadní to, co se v otázce emancipace dělo v evropských zemích. V době, kdy ženy v Severní Americe měly již mnoho vybojováno, v Evropě, zejména v Anglii, zdaleka nikoli. Rovnoprávnost mezi muži a ženami teprve nabývala na své důležitosti a nebylo jí věnováno tolik pozornosti, jako tomu bylo na území Severní Ameriky. Ženy v Anglii, podobně jako u nás, neměly možnost působit v politickém životě, volit nebo pracovat v úřadě. Movitý majetek, který nabyly samy nebo zdědily, jim byl ponechán, ale na gruntovní majetek právo neměly. V rodině bylo vždy slovo manžela důležitější a v případě rozvodu připadly děti do výchovy právě jemu. Na základě občanského zákoníku měl muž za svou ženu odpovědnost a její majetek byl po sňatku v jeho opatrovnictví. Nebylo výjimkou, že muž odebíral

---

¹ JONÁŠ, Karel. *Žena ve společnosti lidské, zvláště v Anglii a v Americe*. V Praze: J. Otto, 1872, 22.

² ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, 261.

manželčiny vydělané nebo ušetřené peníze, které následně utratil za svou zábavu. Ženy se tak stávaly otrokyněmi svých manželů.³

Století 19. patřilo v Anglii k těm, které s sebou nesly změny pro ženskou část obyvatelstva. V roce 1851 přednesly Sheffieldské ženy anglickému parlamentu svou žádost o volební právo. Neuplynulo mnoho času a po jejich první žádosti následovala další, tentokrát ve smyslu úpravy zákonů týkajících se vlastnictví. Přínosem pro rozvoj rovnoprávnosti žen a mužů se stalo založení *Jednoty pro vědu společenskou* v roce 1857 a časopisu „*The Victoria-Magazine*“.⁴ Jedná se o časopis psaný ženami a určený právě ženám. *Jednota pro vědu společenskou* byla významná především v tom, že mezi její členy patřily i ženy, které se aktivně účastnily přednášek i sjezdů. Mimo jiné přispěly k národní osvětě nebo úpravě zákonů. Díky jednotě mohly ženy sdělovat své názory a debatovat se zákonodárci mimo parlament. Mnozí z nich se následkem těchto dialogů stali zastánci ženských práv v parlamentu.⁵ Velký úspěch pro ženské hnutí znamenalo dosažení práva volit a být volena do školních výborů. K ochraně majetku vdané ženy pomohla oprava zákona, který nově stanovil, že vydělané peníze, které žena za svou práci získá, jsou výhradně jejím majetkem a muž na ně nemá žádné právo. O volební právo žen aktivně usiloval poslanec Jacob Bright. Navrhoval, aby mohly volit ženy svobodně žijící a vdovy. Návrh se dostal až k druhému čtení, kde byl zamítnut.⁶ V době, kdy v Anglii probíhaly boje žen o volební a jiná práva, ženy v Čechách již jistá zákonná práva měly.⁷

---

³ JONÁŠ, Karel. *Žena ve společnosti lidské, zvláště v Anglii a v Americe*. Praze: J. Otto, 1872, 22.

⁴ Tamtéž, 54.

⁵ Tamtéž, 55.

⁶ Tamtéž, 59.

⁷ Tamtéž, 109.

2.2 Postavení žen v Čechách

Jak již bylo řečeno výše, postavení žen ve společnosti v průběhu minulých století nebylo snadné a podobná situace panovala i na našem území. Marie Bahenská, autorka knihy *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, tuto myšlenku potvrzuje slovy „*Sňatek, domácnost, poslěze děti a jejich výchova – touto cestou se tedy měl podle nepsaných, ale obecně uznávaných norem ubírat život ženy v 19. století.*“⁸ Životním úkolem měšťanských rodičů bylo tedy provdat dceru, která taktéž svatbu vnímala jako svůj hlavní úděl. Obecně platilo, že dívka přijde do manželství s věnem od svých rodičů, ale pokud měla více sourozenců, bylo pro rodiče nemožné podělit všechny děti rovným dílem. Proto ze sňatku mnohdy sešlo. Dívky, které z finančních důvodů provdány nebyly, měly nízkou šanci najít vhodnou práci, jelikož k jejímu vykonávání neměly dostatečné vzdělání. Celé dětství se učily jen to, jak se postarat o domácnost. A tak se z neprovdaných děvčat postupem času stávaly černé ovce rodiny, které neměly jak přispět do rodinného rozpočtu.⁹

Ženy v 19. století nebyly znevýhodněné jen v oblasti vzdělávání nebo povolání, ale také ve veřejné sféře, což se projevovalo například tím, že během zmíněného století neměly právo volit.¹⁰ To vše souviselo s tehdejšími pojetím ženy, které se vyznačovalo filozofickými teoriemi a náboženskými představami o poslušné ženě v domácnosti. Pokud byla žena ekonomicky aktivní, již tomuto tradičnímu pojetí neodpovídala a bylo na ni nahlíženo jako na někoho, kdo vystupuje proti konvencím.¹¹ V Rakousku-Uhersku, ke kterému naše země patřila, se společnost řídila *Všeobecným občanským zákoníkem* z roku 1812, který nařizoval, že muž je ve většině případů nadřazen ženě.¹² To platilo i v případě výplat v zaměstnání. Ženy dostávaly za stejně odvedenou práci ve stejném oboru mnohem méně peněz než muž. Pravděpodobně to pramenilo už jen z toho, že danou práci vykonaly ženy.¹³ Mužská nadřazenost vyplývala mimo jiné

---

⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 7.

⁹ Tamtéž, 20.

¹⁰ Tamtéž, 21.

¹¹ HORSKÁ, Pavla. K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. *Československý časopis historický*, 1983, č. 5, 724.

¹² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 21.

¹³ JONÁŠ, Karel. *Žena ve společnosti lidské, zvláště v Anglii a v Americe*. V Praze: J. Otto, 1872, 126–127.

z primární funkce živitele rodiny.¹⁴ Přesto byly na muže, tedy budoucí manžely, také kladeny určité požadavky. Vzhled nepatřil mezi rozhodující faktory, ale materiální situace ano. K nejdůležitějším se řadila slibná budoucnost v zaměstnání a stálé finanční ohodnocení. Jestliže všechna tato očekávání muž dostatečně splnil, mohl založit rodinu. K tomu ale často docházelo až v pozdějším věku. V manželstvích byl běžný velký věkový rozdíl a ten měl za následek, že se poměrně mladé ženy stávaly vdovami. Jestliže ovdovělé ženy neměly dostatek peněz po zesnulém manželovi, jejich situace nebyla jednoduchá a často nacházely přístřeší a pomoc u příbuzných. Jejich denní náplní většinou byla starost o děti, tedy pozice vychovatelky nebo služebné. Šance těchto žen na běžný a samostatný život byla velmi malá, protože měšťanské dívky nemívaly žádné specifické vzdělání.¹⁵ Naopak ovdovělí muži tuto šanci měli poměrně velkou, jelikož si ve většině případů našli novou ženu a uzavřeli druhé manželství. U žen k druhému manželství docházelo jen v případě, pokud byla stále považována za mladou, což bylo do věku mezi 35. až 40. rokem života. Druhým požadavkem bylo dostatečné jmění a majetek, jedině tak byla žena pro muže stále atraktivní.¹⁶

Kromě žen, kterým manžel zemřel, neměly lehký život ani svobodné matky. Ve společnosti zaujímaly místo na jejím okraji a zpočátku byly ostatními naprosto vyloučeny z běžného života. Postupem času se situace svobodných matek ubírala lepším směrem a vznikaly pro ně nové porodnice nebo nalezince, kde mohly hledat pomoc a střechu nad hlavou. V 19. století měli lidé na svobodné matky dva různé názory. Buď je považovali za nevinné ženy, které byly muži svedeny, nebo naopak za lehké ženy.¹⁷

Češky stejně jako ženy po celé Evropě neměly dostatečný přístup ke vzdělání ani zaměstnání, tudíž neměly žádný příjem, kterým by přispívaly do chodu své domácnosti. Proto požadovaly nejen participaci na politickém dění, volební právo, ale i další práva, která běžně platila pro jejich partnery. O právo na volný čas české ženy tolik nebojovaly, neboť ho považovaly téměř za zbytečný. Zastávaly názor, že se žena

---

¹⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 21.

¹⁵ Tamtéž, 23.

¹⁶ VELKOVÁ, Alice. Sebevědomé, nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, 321–340.

¹⁷ HALÍŘOVÁ, Martina. Reflexe svobodné matky ve společnosti. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, 83–86.

má neustále starat o domácnost. Pokud tak nečinila, stala se línou ženou, která v ostatních vzbuzovala dojem nepoctivosti, prohřešku a pokleslosti morálky.¹⁸

---

¹⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Zábava a rozptýlení českých žen v 19. a počátkem 20. století. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, 341–352.

2.3 Průběh feministického hnutí v Čechách

Podobně jako v ostatních zemích Evropy i u nás přicházely ženy se svými snahami o emancipaci ženské části obyvatelstva.¹⁹ V Americe již ženy docílily přijetí mnoha požadavků a nebylo divu, že ženy u nás po vzoru Ameriky i Evropy také volaly po větší svobodě a emancipaci. Věřily, že zrovnoprávnění obou pohlaví povede k narovnání společenského řádu a žena podle slov Karla Jonáše „*zůstane ženou, bude hospodyní, kuchařkou, matkou; ale nebude již odsouzena, predestinována k tomu, aby musila býti jenom manželkou, hospodyní, kuchařkou, matkou.*“²⁰ Každé hnutí mělo svou charakteristickou podobu a Čechy nebyly výjimkou. To, které probíhalo u nás, bylo na vysoké úrovni a můžeme ho zařadit k těm nejpoutavějším.²¹ Mezi hlavní znaky českého emancipačního hnutí dle Marie L. Neudorflové patří „*zakládání organizací, ženských časopisů, úsilí vybudovat takovou síť vzdělávacích možností pro dívky, která by bezpečně vedla k rozvíjení duševní a intelektuální stránky jejich osobnosti a k větší ekonomické nezávislosti a tím k důstojnějšímu životu.*“²² Největším snem těchto žen bylo dosáhnout rovnocenného postavení vůči mužům jak ve sféře veřejné, tak soukromé.²³

Od první chvíle měly české ženy ve svém počínání potřebnou podporu. Tu jim poskytovali vzdělání muži, kteří jako jedni z mála věděli, že ženy jsou za svou práci pro domácnost a rodinu nedocenené a je potřeba jim také umožnit intelektuální i odborné vzdělávání.²⁴ K uvědomění si, že ženy jsou potřebné i mimo domácnost napomohly například napoleonské války, při kterých výhradně ženy ošetřovaly raněné a pomáhaly tak celou situaci lépe zvládat. Právě v této době vyrůstala Magdalena Dobromila Rettigová, jež je považovaná za první českou feministku. Oproti pozdějším feministkám ale stále zastávala názor, že muž je ve všech případech nadřazen své manželce. Rettigová věnovala pozornost tehdejším problémům naší společnosti, což byla především neutěšená životní úroveň českých rodin. Důležitou a významnou osobou 30. let 19. století se stala nejen pro svou pedagogickou a osvětovou činnost, ale

---

¹⁹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 9.

²⁰ JONÁŠ, Karel. *Žena ve společnosti lidské, zvláště v Anglii a v Americe*. V Praze: J. Otto, 1872, 112.

²¹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 9.

²² Tamtéž, 8.

²³ Tamtéž, 8.

²⁴ Tamtéž, 10.

i díky kuchařskému a literárnímu umění.²⁵ Rettigová dávala možnost mladým dívkám číst literaturu, která je zajímavá a byla psaná v českém jazyce. Věřila, že vzdělanější a o více schopností obohacené dívky ve svých domácnostech mohou pozvednout české rodiny na vyšší úroveň.²⁶

Od 20. let začaly intenzivně vznikat nejrůznější salony, sdružení paní a dívek, čtenářské kluby, ochotnická činnost nebo knihovny mimo velká města. Postupně se začalo formovat i české školství, ale o jeho prvním ústavu pro české dívky nemáme mnoho zmínek. Významnou osobností činnou v oblasti vzdělávání byla Bohuslava Rajská, spolupracovnice pedagoga Karla Slavoje Amerlinga, který působil jako přední průkopník našeho školství.²⁷ Byl zakladatel školy, tzv. Budče, z roku 1942, která byla později doplněna o oddělení pro dívky.²⁸ Dívky, které byly s Budčí spojeny, stále nepatřily mezi pravé bojovnice za emancipaci žen. Ve 40. letech ženy prosazovaly zejména vlastenectví, společenské konverzace, samostatné vzdělávání nebo snahy o literární tvorbu.²⁹ *Spolek Slovanek* je název spolku, jehož posláním bylo založit v Praze českou dívčí školu. Jedná se o první sdružení českých žen založené roku 1848 a mezi představitelky patřila například Svatava Amerlingová.³⁰ Činnost spolku trvala z finančních důvodů a kvůli nízké podpoře ze strany veřejnosti pouze jeden rok.³¹

První polovinu 19. století charakterizují neoficiální a málo organizovaná ženská hnutí, která byla založena na přátelských vztazích mezi ženami, případně mezi ženami a muži. V literárních pokusech žen bylo jen zřídka a velmi opatrně nastíněno, jaká jsou jejich přání a o jaké změny by rády usilovaly. Přesto některé ženy tajně snily o větší svobodě a participaci na veřejné sféře. Významnou osobou tohoto období byla nesporně Božena Němcová, která měla odvahu bouřit se proti konvencím a řešit otázky postavení žen ve společnosti.³²

---

²⁵ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 14.

²⁶ Tamtéž, 16.

²⁷ Tamtéž, 22.

²⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 10.

²⁹ Tamtéž, 12.

³⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 24.

³¹ Tamtéž, 36.

³² Tamtéž, 25.

Zlepšení politické situace v 60. letech přineslo ženám nové šance v jejich snažení v oblasti vzdělávání, kultury i spolků. To vše pomohlo ke vzniku prvního organizovaného ženského hnutí u nás.³³ V roce 1863 vznikl *Český výrobní spolek*, jehož cílem bylo řešit situaci žen, které nemohly sebe nebo svou rodinu dostatečně finančně zajistit a přivydělávání si ručními pracemi jim k obživě často nestačilo. Řešení viděly v zakládání praktických škol pro dívky, což se ještě tentýž rok podařilo a byla otevřena Městská dívčí škola v Praze, kterou navštěvovaly dívky z měšťanských rodin až po ukončení šestého roku základní školy. Škola se zaměřovala i na praktické dovednosti, více se ale věnovala výuce cizích jazyků a všeobecným znalostem. Druhého úspěchu se *Český výrobní spolek* dočkal roku 1865, kdy mu bylo schváleno otevření první průmyslové školy pro dívky. Tuto školu mohly navštěvovat dívky z chudších poměrů, kterým bylo poskytnuto praktické a umělecké vzdělání. Kromě šití, vyšívání nebo malování na sklo jim byly vštípeny mravní základy a zároveň si mohly drobně přivydělat. O obě zmíněné školy byl nevídaný zájem, který převyšoval jejich kapacity.³⁴ Kromě *Českého výrobního spolku* existoval také *Německý výrobní spolek*, který vznikl taktéž v druhé polovině 19. století. Činnosti v něm se věnovaly ženy liberálních pražských německých podnikatelů, kdežto v českém spolku působily ženy z kulturní elity pražské buržoazie.³⁵

Vzdělávat se dívky chodily do školy, ale tuto možnost jim nabízely i ženské spolky, které v 60. letech 19. století vznikaly ve větší míře.³⁶ Mezi aktivity těchto spolků patřilo pořádání přednášek, kurzů různého druhu nebo otevírání vlastních vzdělávacích institucí. Ženy, které se činnosti ve spolcích věnovaly, pocházely z bohaté společenské vrstvy, ale postupně se začlenily i ženy z úřednických a méně movitých rodin. Účast ve spolcích jim poskytovala oddych od domácích prací a zároveň možnost navazovat společenské kontakty i obohacování svých vědomostí. V 60. letech byly spolky zejména pražskou záležitostí. K jejich šíření do menších měst docházelo v pozdějších letech a byly zde přijímány jen obtížně a nevěřicně, což dokládá Teréza Nováková slovy: „Věnuji většinu času kromě domácím povinnostem zdejšímu

---

³³ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 38.

³⁴ Tamtéž, 44.

³⁵ HORSKÁ, Pavla. K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. In: *Československý časopis historický* 31 (1983), č. 5, 733.

³⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 53.

veřejnému a spolkovému životu – ale zdá se mi to jako práce průkopníková, jejíž zpukřelé zdi hotoví se zasypati.“³⁷ Ženské spolky se v této době zaměřovaly pouze na vzdělávání nebo dobročinnou činnost a do oblasti politiky nijakým způsobem nezasahovaly. Až do konce 19. století ženy respektovaly, že politika je výhradně mužským polem působnosti a že nemají možnost dosáhnout volebního práva nebo působení v politické straně. Orientovaly se tedy na podporu chudých rodin a pomáhaly zajistit práci nebo vzdělání ženám a dívkám.³⁸ Činnost spolků začal reflektovat tisk, který vydával informace o přednáškách, výstavách a dalších akcích. Přinášel ale i zprávy ze světa, kde ženy bojovaly za volební právo nebo přístup na vysoké školy. V Čechách vznikla edice *Ženský svět*, velkou podporou spolků byly *Národní listy* a neméně významné byly *Ženské listy* vydávané *Českým výrobním spolkem*. Zasluhou Elišky Krásnohorské z *Ženských listů* vznikl moderní časopis pro ženy vycházející každý měsíc. Obsahoval novinky z oblasti kultury, z různých spolků, ze vzdělávání či ze zahraničí. Jeho proměna naznačovala, jakým směrem se bude ubírat ženské hnutí. Tuto obměnu časopisu Eliška Krásnohorská okomentovala: „*Nebyly nám již potřebou ani novinkou kuchařské recepty, předpisy pro domácí práce, ani obrázky módní, potřebou však bylo povzbuzování dívek a žen, aby na základě vzdělání, které jim dávaly vyšší školy dívčí, budovaly dále i výše, obohacující se vědomostmi o pokrocích (...) a širším oboru národního života vlasteneckého, společenského i kulturního.*“³⁹

Zásadní roli v ženském hnutí sehrál Vojtěch Náprstek, který nebyl zastáncem myšlenky, že ženy nemohou být rovnocenné s muži a výrazně pomáhal v boji o emancipaci žen. Jeho zásluhou vznikl v 60. letech *Americký klub dam* sdružující ženy, které se zaujetím chodily na jeho přednášky týkající se právě Ameriky, jejíž jméno klub nesl.⁴⁰ Spolek byl určen pro ženy různého věku a jeho hlavním posláním bylo zajišťovat rozvoj jejich vědomostí i sebevědomí.⁴¹ Kromě přednášek se klub věnoval také veřejné, kulturní nebo osvětové činnosti. Se vznikem *Amerického klubu dam* je spojen rozvoj a zesílení ženského hnutí u nás. Schůze žen se pravidelně konaly v domě „*U Halánků*“, jehož kapacita mnohdy pro všechny ženy nestačila. Mezi

---

³⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 54.

³⁸ Tamtéž, 58.

³⁹ Tamtéž, 59.

⁴⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 53.

⁴¹ SECKÁ, Milena. *Americký klub dam a jeho charitativní činnost*. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, 206.

věrné členky patřily například Sofie Podlipská, Karolína Světlá, Lidunka Křížková, Anna Uhlířová nebo Eliška Krásnohorská.⁴² Ačkoliv byla jeho dobročinná činnost nezanedbatelná, byl *Americký klub dam* na žádost policie v roce 1870 vládou zrušen, a to z důvodu nevyhovujících stanov. Neméně významným pokračovatelem klubu se stal *Bývalý americký klub dam*, který se zaměřil především na konání přednášek, činnost průmyslového muzea a knihovny. Ten mohl ve své práci pokračovat, i když byl vládou značně omezován.⁴³

Specifické místo zaujímal na konci 60. let *Tělocvičný spolek paní a dívek pražských*. Střed jeho zájmu spočíval jinde než v ostatních ženských spolcích, přesto svou činností přispěl ke snahám o emancipaci. V tisku se tehdy psalo, že *Tělocvičný spolek „jest spolek ryze vlastenecký a dobročinný.“*⁴⁴ Vznik spolku je spojován se jménem Miroslava Tyrše a jeho první předsedkyní se stala Sofie Podlipská, která vykonávala zároveň funkci mluvčí spolku. K jeho obhajobě veřejnosti sdělila: „(...) řízení ženské jest zárukou, by nepřemrštilo se cvičení tělesné v mužské silovcivky, nýbrž vyhovělo se přemýšleným způsobem potřebám pohlaví našeho. Jednát' se tudíž o zdraví pevné (...), jednát' se slovem o ženskost' v díle ženském. Za tímto účelem zakládáme *Tělocvičný spolek paní a dívek pražských* a vyzýváme rodačky souhlasící s námi k horlivému účastenství...dcery české, učte se cvičiti sebe i jiné, abyste v každém způsobu dostáti mohly úkolu, jež povolání vaše jak v domácnosti, tak při společném díle národním na vás vznáší.“⁴⁵ Činnost spolku dopomohla k tomu, aby se na obecných školách zavedla hodina tělocviku, kterou zanedlouho doplnila hodina zpěvu a vzdělávací činnosti. Z hlediska organizačního uspořádání byl tento spolek podobný Sokolu, dokonce mezi nimi byla určitá materiální spolupráce, ale vždy si *Tělocvičný spolek* zachovával svou autonomii. Po roce 1900 byl přejmenován na *Ženský odbor Sokola pražského*.⁴⁶

Sedmdesátá léta byla důležitá především pro neprovdané ženy nebo dívky z chudých poměrů, které neměly dostatečné vzdělání na to, aby mohly vykonávat práci, tedy vydělávat peníze a žít soběstačný a důstojný život. Spolky, které do této doby

---

⁴² NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 53.

⁴³ Tamtéž, 64.

⁴⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 97.

⁴⁵ Tamtéž, 98.

⁴⁶ Tamtéž, 101.

působily, sice měly velkou zásluhu na zlepšení situace, ale znevýhodněným ženám nevěnovaly dostatečně velkou pozornost. Proto bylo usilováno o založení takové školy, v níž by dívky získaly vzdělání a osvědčení k určité práci, a tím zlepšily jak své živobytí, tak celé své rodiny. Dalším aspektem 70. let byly poměry těžce pracujících dělnic, kterým přes všechny povinnosti nezbýval čas na spolkový život. Rozhodly se pro založení ženských odborů uvnitř mužského dělnického spolku.⁴⁷

Nepatrný návrat k národnímu vlastenectví a tradičnímu pojetí ženy přinesla osmdesátá léta. Ožíval zájem o ruční práce a lidovou kulturu. Znovu se hovořilo o ženě jako hospodyňce. Za ideální ženu byla považovaná vzorná matka, výborná hospodyně, reprezentativní společnice svého manžela a hrdá zástupkyně českého národa. Nově vznikaly tzv. hospodyňské školy pro vzdělávání rolnických hospodyň, které představovaly další možnost vzdělávání pro dívky. V tomto desetiletí probíhaly snahy o pozvednutí domácích i ručních prací na vyšší úroveň. Venkovský styl života byl považován za vzor pravého češství, a proto se usilovalo o to, aby se podle něho žilo ve všech domácnostech, včetně těch městských. Jako reakce na všechny požadavky 80. let vznikl spolek *Domácnost* a jeho kuchařská škola, která sloužila nejen k výuce vaření, ale i k zvládnutí celkového hospodaření. Nabyté vědomosti dívek měly zlepšit chod jejich vlastních domácností. Založení spolku mělo i symbolický význam, jelikož vznikl v době oslav sta let od narození Magdaleny Dobromily Rettigové.⁴⁸

Konec 19. století zaznamenal dosažení mnoha cílů ženského hnutí u nás. Mezi nejvýraznější postavy patřila Eliška Krásnohorská, která už od osmdesátých let plánovala realizaci střední školy pro dívky. Její představy se ale neshodovaly s názorem Karolíny Světlé, a tak se Krásnohorská vydala vlastní cestou.⁴⁹ Popudem k založení dívčí vyšší školy pro ni bylo i to, že dívky po ukončení průmyslové školy neměly možnost pracovat jinak než pouze manuálně. Nemohly se tedy ucházet o vyšší pozice. Výsledkem jejího snažení bylo založení českého gymnázia Minerva roku 1890. Po vystudování gymnázia měly dívky šanci, že budou moci vykonávat zaměstnání, které dosud bylo určeno mužům, a zároveň dosáhnou rovnocenného vzdělání jako oni. Maturita dívkám zajišťovala, že ke konci 90. let se mohly hlásit na některé fakulty Karlovy univerzity. Největší zájem projevovaly o studium farmacie, medicíny nebo

---

⁴⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 104.

⁴⁸ Tamtéž, 124.

⁴⁹ Tamtéž, 130.

oborů filozoficky zaměřených. Studium na gymnáziu mělo trvat pět let a mohly se na něj hlásit dívky od čtrnácti let poté, co ukončily čtvrtý rok na měšťanské škole s výborným prospěchem. S rostoucím zájmem o kvalitnější studium dívek rostl také zájem o vstup do veřejné sféry, a to konkrétně o volební právo. Toho do konce 19. století ženy nedosáhly, přesto získaly náklonnost mnoha politiků, kteří je podporovali v jejich snahách o vzdělávání. Gymnázium Minerva po svém založení sklidilo velký úspěch a podle jeho vzoru na počátku 20. století začala vznikat další gymnázia. Druhé bylo založeno v roce 1907 ve Valašském Meziříčí.⁵⁰

Pro české ženy znamenalo 19. století období velkého snažení, bojů, mnoha úspěchů, ale i zklamání. Díky své vytrvalosti a odhodlanosti dokázaly vybudovat pro další generace důstojný základ pro vzdělávání dívek. Jejich hlavní náplní bylo dosáhnout rovnoprávného postavení s muži, vzdělání pro dívky a zajistit jim možnost dosažení lépe placeného povolání. Neméně důležitým cílem bylo narušit dosavadní tradiční chápání ženské role ve společnosti. Snažily se tedy poukázat na to, že žena není méně inteligentní než muž a nepřísluší jí pouze domácí práce a péče o rodinu. Velmi důležitou roli hrály spolky různého druhu a zaměření, které v 19. století intenzivně vznikaly a umožňovaly ženám nejen celkový rozvoj jejich osobnosti, ale i oddych od každodenních prací.

Feministické hnutí v Čechách bylo ovlivněno i dobovou atmosférou, která je charakteristická především vlasteneckým cítěním a prosazováním národních hodnot. Tímto se české hnutí odlišuje od hnutí radikálnějšího typu, která probíhala v jiných zemích Evropy.⁵¹

---

⁵⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 126.

⁵¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 150.

3. Teréza Nováková a Gabriela Preissová

3.1 Život

Teréza Lanhausová, tak znělo rodné jméno dívky, která se narodila do manželství úředníka pražské České spořitelny a ženy, která pocházela z vídeňských bohatých poměrů. Otec byl velice klidné, až flegmatické, povahy, český jazyk ovládal, ale neprojevoval přílišnou náklonnost k českému národnímu cítění. Matka, vzdělaná, vtipná dáma, byla živější povahy, a přestože se český jazyk nikdy nenaučila, přála si, aby se jejím dětem dostalo českého vzdělání.⁵²

Teréza se narodila 31. července 1853 jako nejstarší ze čtyř dětí manželů Lanhausových. Její dětství bylo v mnoha ohledech šťastné, nejen díky poklidným a láskyplně pečujícím rodičům, ale i chůvě, která si Terézu velice oblíbila. Rodina ji tak vytvořila příhodné prostředí pro rozvoj všech jejích dovedností. Netrvalo dlouho a u malé Terézy objevili nevídanou inteligenci i odlišnost od ostatních sourozenců.⁵³ Do svých čtyř let uměla mluvit německy, ačkoliv vyrůstala v českém prostředí a pod vlivem otce, který ji záhy naučil také český jazyk. Klidné dětství Terézy narušila a v pozdějších letech negativně ovlivnila spála. S jejími následky bojovala dlouhých dvanáct let, toto smutné období sama komentuje slovy: „*Školní moje léta byla však, příčinou choroby mé, dobou chmurného utrpení, všecko moje vědění těžce bylo vydobyto a jen úspěchy mé při učení, vašeň čtenářská a nade vše něžná láska mé matky, jejímž jsem byla až do konce života výhradním miláčkem, učinily, že jsem vůbec ráda žila.*“⁵⁴

Gabriela Preissová přišla na svět o několik let později než Teréza Nováková, přesně 23. března 1862 v Kutné Hoře. Rodné jméno Sekerová převzala po svém otci Františku Sekerovi, jenž byl řeznický mistr. Gabriela však svého otce nestihla poznat, jelikož zemřel záhy po jejím narození na zápal plic. Otec byl považován za krásného člověka, kterého uchvátila cikánská hudba při pobytu v Uhrách a života si užíval plnými doušky. Matka Gabriely, dcera hostinského v Kutné Hoře, se po smrti manžela podruhé vdala za kupce Václava Jelínka. Ten již za svobodna trpěl tuberkulózou, kterou před ostatními skrýval, a na svou nevlastní dceru byl vzteklý. Poté, co se mu narodila vlastní dcera Arnoštka, se svou nelibostí ke Gabriele přestal jakkoli tajit.

⁵² ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 8.

⁵³ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha: Československý spisovatel, 1958, 30.

⁵⁴ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 9.

Matka proto Gabrielu odvezla z domu ke svým rodičům do Opatovic. U prarodičů ji navštěvoval jen o čtyři roky starší chlapec, který se stal jejím prvním učitelem. V pěti letech uměla Gabriela obstojně číst. Po smrti druhého manžela se matka vdala potřetí, a to za obchodního příručího Josefa Váňu, který měl vřelejší vztah k jejím dětem, a Gabriela se mohla vrátit domů ke své matce. Zanedlouho se rodina rozrostla o několik dalších dětí. Váňa se ke všem choval láskyplně, tudíž si ani jeho nevlastní děti neuvědomovaly, že mají jiného otce.⁵⁵

V roce 1859 začala Teréza navštěvovat soukromou dívčí školu, kterou zřídila manželka významného Karla Amerlinga. Během devíti let školní docházky se stala vášnivou čtenářkou, ale také se pokusila o první literární tvorbu, ve které se již značilo její nadání.⁵⁶ České cítění se u Terézy Novákové naplno projevilo a upevnilo právě s nástupem do školy, kde pobývala mezi českými spolužáky. Teprve s nimi se cítila být Češkou a její vlastenecké tendence se v 60. letech, v době velkých změn, ruchu a boje za svobodu, ještě více prohlubovaly.⁵⁷

Gabriela nastoupila na obecnou školu v roce 1868, ale kvalita výuky nebyla příliš uspokojivá. Výrazněji utkvěl v srdci malé žákyně kaplan se svým silným vlasteneckým cítěním. Ve školních letech se také Gabriela poprvé setkává s divadelním představením, které se pro ni stalo nezapomenutelným zážitkem. Po dlouhé době na toto okouzlení divadlem vzpomíná slovy: „...zůstala v mých uzoučkých prsou nepokojná, nesmírná touha, postaviti se po jejich příkladě také na nějaké vyvýšené stupátko a nadnáseti také tak úchvatně svůj hlas, aby mne všechno se zatajeným dechem poslouchalo jako ty herce.“⁵⁸ Po pár letech obecné školy ji rodiče přivezli do Prahy k matčině sestře. Jedním z důvodů byly větší možnosti ve vzdělání, ale také to, aby mladá Gabriela přivykla společenskému životu a vychování.⁵⁹ Měla se z ní stát společensky uvědomělá žena, která bude dostatečně připravená na nejdůležitější roli ženy, a to na roli manželky. V rodině, u které v Praze pobývala, se setkala s novou láskou, s láskou k vlasti. Strýc byl velkým vlastencem, zároveň pro ni byl dobrým vzorem a vštípl jí potřebný společenský základ i národní hrdost.⁶⁰ Pobyt v Praze měl

---

⁵⁵ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 16.

⁵⁶ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha: Československý spisovatel, 1958, 36.

⁵⁷ Tamtéž, 46.

⁵⁸ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 17.

⁵⁹ Tamtéž, 17.

⁶⁰ ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. Kutná Hora: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946, 8.

na Gabrielu značný vliv. Nejen, že se setkala s významnými osobnostmi tehdejšího literárního života, jako například s Karolínou Světlou, Sofií Podlipskou, Eliškou Krásnohorskou nebo Jakubem Arbesem, ale také našla zalíbení v četbě, vlastenectví i slovanské pospolitosti. Poprvé se také setkala s představou o rovnoprávnosti mužů a žen, která se jí držela do konce života. V jedenácti letech, v roce 1873, opustila Prahu a přijela do Hodonína na pozvání strýce, kde měla strávit rok v tamější škole a naučit se německý jazyk. Rok prožitý na moravském Slovensku oslovil Gabrielu natolik, že na něj, stejně jako na barevné kroje, lidové písně a mluvu, nikdy nezapomněla.⁶¹

Povaha a temperament Terézy také dopomohl k tomu, že se v mládí intenzivně a s nadšením zajímala o dění ve společnosti. Obdivovala mladé studenty, vítala každé demonstrace, právě v této době se u ní projevil první sklony zabývat se ženskou otázkou.⁶² V 70. letech se začlenila do kroužku mladých literátů, kteří již byli společností uznáváni. Mezi nimi byl také Svatopluk Čech, jehož Teréza obdivovala.⁶³

I když Terézu někteří lidé v jejím okolí stále vnímali jako malé dítě, usilovala ve svých čtrnácti letech o to, aby ji brali za sobě rovnou a dospívající ženu. Teréza na tuto dobu vzpomíná se slovy: „*O, jak jsem nenáviděla celý svět, že mne, čtrnáctileté dítě, nechtěl uznati rovnoprávnou, že jen stále na očích měl krátké sukénky a divoký, rozčepejřený můj vlas, že se nestaral o to, co fantastického vše za mým čelem, v mém srdci.*“⁶⁴ Zanedlouho se však Teréza dočkala a matka ji začala brát s sebou do společnosti, aby se seznámila a případně si našla ženicha. I zde se projevil temperament a živost autorky, zábav si užívala plnými doušky, zejména v polovině 70. let. V téže době se hlouběji poznala s Josefem Novákem, který ji delší čas docházel doučovat a jemuž dosud nevěnovala příliš pozornosti. Zaujala ji Josefova plachost, skromnost a rozvážnost, zkrátka byl jejím pravým opakem. Brzy mezi nimi vznikla láska, kterou před svým okolím tajili, čímž pro ně byla velice cenná a krásná.⁶⁵ Josef Novák však pocházel ze skromných a chudých poměrů, na svá studia si přivydělával a úspěchů dosahoval pouze díky svému úsilí, nikterak s pomocí protekce. V době, kdy se zamiloval do Terézy, se snažil získat titul profesora, přestože věděl, že v očích Teréziny rodiny bude stále chudým studentem. Když se matka o jejich vzájemné

---

⁶¹ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 20.

⁶² NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha: Československý spisovatel, 1958, 51.

⁶³ Tamtéž, 62.

⁶⁴ Tamtéž, 65.

⁶⁵ Tamtéž, 73.

lásce dozvěděla, nesouhlasila s tím, aby se nadále stýkali. Pro svou dceru si představovala muže z vyšší společenské vrstvy a odpovídajícího poměrům rodiny Lanhausových. Nakonec vše vyústilo v oficiální oznámení zasnub a matka Terézy si pomalu začala zvykat na nastávajícího zetě.⁶⁶ Svatba se nekonala záhy po zasnubách, ale po dlouhých dvou letech plných útrap obou snoubenců. Josef nezískal potřebnou práci, a tak na své jmenování stále čekal.⁶⁷ Roku 1876 se budoucí manželé konečně dočkali a Josef Novák byl jmenován profesorem c. k. gymnázia v Litomyšli. Představa vzdáleného maloměsta pro ně nebyla příliš uspokojivá, ale vidina brzkého sňatku znamenala pro Terézu i Josefa vytoužené osamostatnění. Svatba proběhla za přítomnosti nejbližší rodiny a přátel, svatební cestu novomanželé Novákovi prožili v Německu a následně se přestěhovali do Litomyše.⁶⁸

Roční návštěva Hodonína nebyla pro Gabrielu zdaleka poslední. Zavítala ke strýci několikrát a vždy bedlivě pozorovala chod tamějšího českého života. Seznámila se zde také s pokladníkem cukrovaru Janem Preissem, který je často navštěvoval a kterého osmnáctiletá Gabriela okouzila. Netrvalo dlouho a stala se jeho manželkou. Důvodů ke sňatku s dvaadvacetiletým Janem měla Gabriela patrně několik. U matky v Plaňanech byla velice zaneprázdněná a veškerý volný čas trávila péčí o rodinný obchod. Neměla tedy dostatek času ani prostoru na sebevzdělávání, četbu či odpočinek. Prostředí Hodonína jí naopak tyto možnosti nabízelo. Matka se sňatkem také souhlasila, sama dceři doporučila, aby se vdala i za staršího, ale hodného, muže.⁶⁹ K volbě manžela se vyjádřila i její spolužačka a kamarádka z dětství Františka Kytlicová: „*Tušená skřivánčí její píseň stulila se s důvěrou k hnízdu dobrého něžného člověka, jakým byl Jan Preiss. Pravím to s plným přesvědčením, že to bylo štěstí pro literární tvorbu G. Preissově, že se dostala do rukou zralému muži s ojíněným vlasem, který v ní nikdy nepřestal vidět dítě a poetku, která zasluhuje všemožných ohledů. Tak se, nerušená ve svých snech, mohla rozvíjet jak na slunečnu. Nemohla bych nikdy říct, že pro tyto sny G. Preissová zanedbávala nějak své povinnosti hospodyňské a mateřské.*“⁷⁰ Jan Nepomuk Preiss, tak znělo jeho celé jméno, byl vychováván především v německém prostředí, ale netajil se svou náklonností k Čechům, i když se

---

⁶⁶ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 28.

⁶⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha: Československý spisovatel, 1958, 51.

⁶⁸ Tamtéž, 75.

⁶⁹ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 34.

⁷⁰ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 23.

⁷⁰ KYTLICOVÁ, Františka. Z mládí Gabriely Preissově. *Světlozor* 22 (1922), č. 12, 292–293.

český jazyk nikdy zcela nenaučil. Po boku manžela se mohla Gabriela plně věnovat všemu, co ji naplňovalo. Studovala francouzský a ruský jazyk, hrála na klavír a četla knihy nejen od českých spisovatelů. Nevyhýbala se však ani sportovním aktivitám pro ženy, jako bylo plavání, bruslení nebo jízda na koni. Manžel ji ve studiu i v zálibách nikterak neomezoval.⁷¹

Teréza byla v manželství velice šťastná, ale prostředí Litomyšle jí zpočátku nevyhovovalo. Rodinu i přátele zanechala v milované Praze a zde se cítila osamělá. Přestože se jednalo o menší město, společenský život tu byl vcelku bohatý, a tak měli manželé mnoho příležitostí seznámit se s místními lidmi. Z prvotního setkání s nimi byla Teréza rozladěná, ale pomalu na ni začala působit atmosféra východních Čech. Vhodné bydlení, kde se konečně začali cítit jako doma, našli po několikerém stěhování. Venkovské prostředí i lidé v blízkém okolí působili na Terézu příjemným dojmem. Zaujali ji nejen svým jazykem, názory, smýšlením, ale i vzhledem. Lišili se v mnohém od městských dam a Teréza díky svému vynikajícímu pozorovatelskému talentu a komunikačním schopnostem pochopila, že zde může neomezeně čerpat pro svou uměleckou tvorbu i sběratelství. Během prvních let pobytu v Litomyšli se rodina Novákových rozrostla o několik dětí. První z nich, holčička, se však narodila mrtvá a pro manžele to byla tragédie. O dva roky později se narodil Theodor, následně Arnošt, další rok Marie a po ní Vladimír František. Josef byl na tehdejší dobu velice starostlivý a milující otec, který se zajímal i o drobnosti, které děti prožívaly, což nebylo u mužů příliš zvykem.

Na rozdíl od Terézy si Gabriela prostředí Hodonína oblíbila od první chvíle a náměty na tvorbu nacházela takřka všude. Manželé zde žili spokojený život a zároveň se významně angažovali v posilování češtví mezi místními obyvateli. Založili spolek s názvem *Česká beseda*, jehož prostřednictvím se snažili pozvednout české smýšlení alespoň na úroveň německého. V rámci spolku organizovali plesy nebo slavnosti na podporu uvědomění české národní hrdosti.⁷² Určitým zklamáním tak pro Preissovi bylo náhlé stěhování. Po deseti letech, které Gabriela v Hodoníně strávila, pro ni představa změny nebyla lehká. Oba manželé znamenali pro tamější obyvatele možnost národního obrození v silně poněmčeném prostředí, což si Gabriela velmi dobře

---

⁷¹ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 23.

⁷² ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. Kutná Hora: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946, 11.

uvědomovala, a k tehdejší situaci si posteskla: „*No, můj Bože, a co budou robit moje slovácké figurky, které tak věrně a přítulně mne znaly navštěvovat! A jak se povede Hodonínu, z něhož zase se potratí několik samostatných úředníků a bude o několik židovských podřízenců více!*“⁷³ Stěhování se mělo uskutečnit kvůli pracovním povinnostem Jana Preisse, přičemž si manželé mohli vybrat mezi Oslavany a Vídní.⁷⁴ Gabriela však touto dobou byla matkou dvou synů Richarda a Dimitrije.⁷⁵ Nerozhodovala tak pouze o své budoucnosti a nechtěla, aby ve Vídni ochablo jejich vlastenecké cítění. Preissovi se tedy v roce 1890 přestěhovali do Oslavan. Kulturního vyžití zde bylo pro Gabrielu pomálu, proto se rozhodla založit ochotnické divadlo, které však místními ženami nebylo přijato příliš vlídně.⁷⁶ Rodina se již po dvou letech stěhovala znovu, tentokrát do Korutan, kde Jan Preiss koupil za značné jmění alpský statek. Gabriela byla z koupě vlastního statku nadšena a s velkou ochotou plnila všechny povinnosti hospodyně i matky.⁷⁷

Důležitým přínosem bylo pro Terézu seznámení s Miloslavou Procházkovou. Mezi oběma ženami došlo k názorovým shodám a zároveň začala vznikat spolupráce, díky které mohla Teréza publikovat do nově založeného časopisu *Domáci hospodyně*. Toto období Teréza považovala za jedno z nejšťastnějších a postupně se dokázala s novým prostředím maloměsta vyrovnat, i když stále doufala v návrat do Prahy. Rodina Novákových prožívala radostné období, které potvrdilo narození další dcery Ludmily. Teréza se nejen na Litomyšlsku stávala váženou a nepřehlédnutelnou osobností, a to zejména díky své publikační, sběratelské, ale i spisovatelské činnosti. Povinností i práce stále přibývalo a zanedlouho Teréze hrozilo vyčerpání. Na radu svého manžela nakonec odjela do Karlových Varů. Tragická událost zasáhla Novákovi v roce 1895. Smrt dcery Marie přehlušila i vytoženou zprávu o manželově jmenování na místo profesora do Prahy. Oba věděli, že rozloučení s Litomyšlí nebude tak snadné, jak si zpočátku mysleli, a že na necelých dvacet let života, které v ní strávili, nikdy nezapomenou. Na blížící se stěhování vzpomínala Teréza takto: „*Za málo dní opustím město, v němž jsem se skoro polovinu svého žití strávila, v němž jsem se vlastně teprve*

---

⁷³ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 169.

⁷⁴ Tamtéž, 169.

⁷⁵ ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. Kutná Hora: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946, 12.

⁷⁶ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 170.

⁷⁷ ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. Kutná Hora: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946, 16.

životu naučila. Bylo třeba veškeré tíhy osudu, která nejednou, ba častokráte, dopadla na duši moji krutou ranou, abych Vaše památné a starobylé město považovala konečně za druhý domov svůj.⁷⁸ Praha pro ni však znamenala nový začátek, mnoho pracovních příležitostí a zároveň také příchod dalšího potomka. Těsné vazby s Litomyšlí Teréza nikdy nezpřetrhala a po čase stráveném v milované Praze se opět začala vracet do kraje, který jí byl inspirací. V okolí Litomyšle a po východních Čechách ráda putovala se svými staršími syny Theodorem i Arnoštem.⁷⁹

Rodina Preissových se po usazení v Korutanech rozrostla o dceru Elu.⁸⁰ Gabriela tu sice nacházela cenný materiál pro svou tvorbu, ale podmínky pro vzdělání svých dětí nepovažovala za dostačující, a tak zanedlouho začala pomýšlet na návrat do Prahy, ve které již studoval na akademickém gymnáziu syn Richard. Preissovi se však do hlavního města nastěhovali až v roce 1898 a Gabriele se opět otevřela společnost významných osobností. Stará přátelství s nadšením obnovila a v prostředí svého bytu hostila umělce, básníky i překladatele a sama se stala váženou a obdivovanou ženou. Pracovní povinnosti, literární i vlastenecká činnost a péče o domácnost byla její denní náplní, když jí v roce 1908 po delší nemoci zemřel manžel Jan Preiss. Gabriela se ještě tentýž rok vdala podruhé, a to za plukovníka Adolfa Halbaertha. Společně odjeli na Istrii, kam byl manžel převelen. S počátkem první světové války byl opět přemístěn, tentokrát do zajateckého tábora, a Gabriela se s ním stěhovala do Milovic. Osud ruských zajatců jí nebyl nikterak lhostejný, a tak se snažila jim různými způsoby pobyt v táboře alespoň zpříjemnit. Obstarávala potraviny, prádlo i knihy. Dobrá vůle a vlídné chování se však obrátilo proti ní a byla obviněna z pobuřování s hrozbou vězení. Ze zatčení bylo nakonec upuštěno pro nedostatek důkazů a po dlouhých měsících útrap byla Gabriela upevněna ve svém odporu k režimu Rakouska-Uherska.⁸¹

Na botanické i turistické výlety se Theodor, nejstarší syn Terézy, vydával velmi často a intenzivně pracoval na svém botanickém výzkumu. Při jednom z nich se nešťastnou shodou okolností utopil v Labi a Teréze se zhroutil svět. Jednalo se již o několikátou tragickou událost, která rodinu Novákových zasáhla a Teréza věděla, že už nikdy nebude šťastnou ženou. Bolest, kterou po ztrátě milovaného syna cítila, nikdy

---

⁷⁸ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 93.

⁷⁹ Tamtéž, 102.

⁸⁰ ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. Kutná Hora: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946, 16.

⁸¹ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 183.

zcela nevymizela. Literatura a časopis *Ženský svět* ji v těžkých dnech přiváděly na jiné myšlenky. V roce 1903 se Novákoví rozhodli koupit chalupu v Proseči, aby sloužila jako letní byt. Nacházela se v prostředí východních Čech, ke kterému Teréza tolik přilnula. Ještě tentýž rok se však v rodině schylovalo k další tragédii. Syn Vladimír se v Praze pokusil o sebevraždu, která měla vyznít jako zoufalé volání o pomoc od člověka těžce nesoucího přehnané očekávání i nátlak svého okolí. Teréza neměla o Vladimírových předpokladech pro studium valné mínění, což před ním nijak nezakrývala, a on tím trpěl. I přesto, že složil úspěšně závěrečnou zkoušku na univerzitě, uchýlil se k rozhodnutí svůj život definitivně ukončit, a to v jednadvaceti letech. Rodina Novákových tak opět prožívala kritické období, ale snažila se co nejrychleji vrátit ke každodenním povinnostem. Zároveň se Teréza začala obávat o život své druhé dcery Ludmily, u níž se již delší dobu projevovaly zdravotní komplikace. Nakonec i ona v devatenácti letech matku opustila a podlehla nemoci. Teréza ve svém poděkování za účast na pohřbu napsala: „*Po léta dopadají na nás rány osudu a hrob za hrobem otevírá se před námi. Otevřel se nanovo a pojal v sebe naši něžnou dcerku a sestru Lilu Novákovou. V přetěžké době, kdy žal schýlil nás až k zemi, prokázáno nám v Proseči i v Litomyšli zvláště za obou pohřbů mnoho lásky a z daleka přilétly nescíselné projevy účasti (...) Díky za vše.*“⁸² Následující léta rodina trávila střídavě v Praze a na chalupě v Proseči. Syn Arnošt se pokusil dosáhnout habilitace a stát se profesorem na vysoké škole. Teréza se věnovala literární tvorbě i emancipační činnosti, zatímco její manžel odešel do důchodu. Poznamenaný tragickým osudem svých dětí a po třiceti letech manželství s milovanou Terézou zemřel ve spánku v roce 1907. Od této chvíle se spisovatelka cítila osamělá a pracovní povinnosti ji tolik netěšily.⁸³ Časem se rozhodla opustit Prahu a přestěhovat se na svou chalupu v Proseči natrvalo. Scházelo jí však kulturní vyžití i společenský život, proto u sebe začala pořádat schůze pro místní ženy. Náplní měly být krátké přednášky, četba, zpěv nebo poslech hudby. I nadále se věnovala literární tvorbě, která jí pomáhala zapomenout na prožitá neštěstí. Ženské spolky v okolí Litomyšlska stále žádaly Terézu o různé doprovodné přednášky a ona jim s potěšením vycházela vstříc. Zasadila se také o založení čítárny v Proseči. Její zdraví se však s přibývajícím věkem horšilo, střídavě trávila čas rekonvalescencí v Karlových Varech. Syn Arne nemocnou matku často navštěvoval a přemlouval ji, aby zimy netrávila v prochladém chalupě, ale s ním

---

⁸² ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 138.

⁸³ Tamtéž, 146.

v Praze. Teréza ale do poslední chvíle svého života pobývala v milované Proseči, až na sklonku života svolila s přestěhováním do Prahy, kde 13. listopadu 1912 zemřela.⁸⁴

Po rozpadu Rakouska-Uherska se Gabriela Preissová účastnila politického života jen sporadicky. Žila v ústraní v pražském bytě, svůj volný čas věnovala psaní próz i dramát. Změnu v poklidném životě jí přinášely občasné cesty po vlasti i zahraničí, na které měla v pětadesáti letech stále dostatek elánu. Gabriela se své literární činnosti začala věnovat o něco intenzivněji v roce 1925, kdy byla jmenována řádnou členkou *Československé akademie věd a umění*. Po vydání posledního románu přerušila literární tvorbu a s přibývajícím věkem se obklopovala především rodinou. Během druhé světové války střídavě pobývala v Praze a Chlumu, nové knihy již nevydávala a k příležitosti svých osmdesátých narozenin promluvila v rozhlasu k ženám. S manželem obdržela říšskoněmecké občanství, ale Gabriela se vždy cítila být pouze českou spisovatelkou a hrdou vlastenkou, což sama podotkla v jenom z dopisů: „*Váš návrh, že byste mohla o mně přednášet v řadě německých spisovatelek, není uskutečnitelný, protože já nejsem více než ryze česká spisovatelka (...). Ostatně také samy německé spisovatelky by se divily, kdo se to mezi ně vtírá, když nikdy ani slova v jejich řeči nezbánil, byla by to nemožná událost a jistě jste ji potom, přemýšlejíc, odsunula jako nemožnou. Ke všemu je ještě Vaše česká, Vámi oblíbená spisovatelka na svůj rodný původ nevýslovně hrdou a neproměnila by jej za nic na světě, i když jí osud určil jiné úřední příslušenství (...).*“⁸⁵ Ke konci života si Gabriela přála navštívit všechna místa, která jí přirostla k srdci. Zavítala znovu na Moravské Slovácko i do Hodonína. V roce 1946 si spisovatelka zlomila nohu na náledí a po neúspěšné operaci zemřela 27. března v nemocnici.⁸⁶

Na počátku životů obou spisovatelek můžeme pozorovat určité rozdíly. Rané dětství Gabriela neprožívala v náručí milovaných rodičů, jak tomu bylo v případě malé Terézy, která byla obklopena láskou a pochopením. Nejen, že byla vedena od útlého dětství k nejrůznějším aktivitám, ale rychle si osvojila jak český, tak německý jazyk. Gabriela okolo sebe zpočátku neměla dostatek lidí, kteří by jí byli nápomocni, a tak se až po vstupu do manželství snažila sama vzdělávat v mnoha ohledech a věnovat aktivitám, na které v mládí neměla příliš času nebo příležitostí. Oproti Gabriele Terézu

---

⁸⁴ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 179.

⁸⁵ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 260.

⁸⁶ Tamtéž, 260.

v mládí trápily zdravotní problémy, kvůli nimž její zdraví nebylo příliš pevné, také často podléhala melancholickým náladám.

Ačkoliv zmíněné autorky prožívaly v mnohém odlišné dětství, později u nich naopak můžeme vysledovat jisté společné momenty. Vlivem nejbližšího okolí získaly vlastenecké cítění, přijímaly s nadšením vše české a národní, přesto ovládaly německý jazyk. Zásadním zlomem v životě obou autorek bylo setkání s venkovem a tamějšími lidmi. U Terézy k tomu došlo spíše nedobrovolně, neboť pobyt v Litomyšli zprvu nepovažovala za šťastné období svého života. Následně však poznávala místní lid, tradice, názory i jazyk a zjistila, že právě zde našla nevyčerpatelný zdroj pro svou literární tvorbu i vhodné prostředí pro osvětovou činnost. Gabriela si naopak okolí Hodonína oblíbila od první chvíle, a i ona se brzy ujistila, že zde je její domov i mnoho příležitostí pro osvětovou i literární práci.

Obě spisovatelky vykazovaly značný talent pro uměleckou tvorbu a jejich první literární pokusy pochází již z raných školních let. Obě se setkaly s uznávanými spisovateli a byly vychovávány tak, aby se z nich staly dobré matky a manželky, nejlépe mužů z vyšší společenské vrstvy. U Terézy se však toto přání rodičů zcela nesplnilo, neboť se jejím manželem stal muž, který pocházel z podstatně chudších poměrů než rodina Lanhausových. Gabriela neměla s vdáváním ani výběrem manžela takové potíže jako Teréza, která si za svou láskou pevně stála a od manželství s Josefem přes mnohé komplikace neupustila.

Obě ženy se věnovaly problematice rovnoprávnosti mužů a žen, která jim od počátku nebyla lhostejná, a snažily se svou emancipační činností napomáhat ke zlepšení této neutěšené situace. Gabriele, stejně jako Teréze, byl manžel ve všech jejích aktivitách potřebnou oporou i pomocníkem. Díky nim se obě ženy mohly věnovat nejen rodině, ale také svému milovanému psaní i osvětě. Přístup jejich manželů byl na tehdejší dobu velmi neobvyklý a moderní, neboť na ženy bylo stále nahlíženo pouze jako na matky a hospodyně, které pro svou starost o domácnost žádné vzdělání nepotřebují. Představa, že by se žena kromě péče o rodinu věnovala jiným aktivitám, díky nimž by mohla rozvíjet svou osobnost i znalosti, byla pro mnohé muže nepřijatelná. Ti považovali rozdělení rolí ve společnosti za spravedlivé a přirozené, protože se domnívali, že žena by například nebyla schopna napsat tak kvalitní literární díla, nebo se obstojně angažovat ve veřejném a politickém životě. Přesto se ke konci

19. století začalo mínění některých mužů o problematice rovnoprávnosti vlivem rostoucího českého feministického hnutí měnit a stali se postupně jeho podporovateli. Mezi ně můžeme právem řadit právě manžely obou zmíněných spisovatelek.

4. Emancipační činnost

Teréza Nováková i Gabriela Preissová byly ve své době obdivovány okolím nejen pro své pokrokové názory v problematice rovnoprávnosti mužů a žen, ale také pro širokou publikační činnost. Ta spočívala mimo jiné v řešení otázky a postavení žen ve veřejném životě. Obě spisovatelky se zmíněným tématem podrobně zabývaly, čemuž se bude věnovat následující kapitola.

4.1 Teréza Nováková

Myšlenky na větší svobodu a uplatnění žen ve společnosti se u Terézy Novákové poprvé objevily v mládí, kdy si uvědomila, že na všem, co bylo pro tehdejší dobu důležité, se podíleli pouze muži. V té době se pro ni staly vzorem ženy, které boj za svá práva a vzdělání již začaly. Mezi ně patřila především Karolína Světlá. Nebyla však jediná, která formovala názory mladé Terézy. Františka Svatava Amerlingová na ni měla také značný vliv prostřednictvím ústavu, který Teréza navštěvovala. V roce 1870 s nadšením přivítala možnost vstoupit do *Amerického klubu dam*, neboť se jednalo o jedinou vlasteneckou společnost žen v celé Praze. Zde se setkala s další obdivovanou ženou Sofií Podlipskou. V této společnosti mnoha významných dam získala Teréza potřebné zkušenosti pro svou pozdější spolkovou činnost.⁸⁷

Vlastenecká i emancipační činnost Terézy byla významně ovlivněna postoji a idejemi stoupenkyň feministického hnutí i vlasteneckým prostředím, ve kterém se v Praze pohybovala.⁸⁸ Naplno se své osvětové činnosti začala věnovat po příchodu do Litomyšle. V tamějším, značně germanizovaném prostředí, shledala svou vlasteneckou činnost za velmi potřebnou a zároveň si uvědomila, že mezi místními, méně vzdělanými ženami, je to ona, která by se měla stát její hlavní představitelkou. Zanedlouho i v Litomyšli vznikl *Spolek paní a dívek*, do jehož čela byla zvolena právě Teréza Nováková, která se tak stala na maloměstě jednou z hlavních osob společenského života. Pozornost začala věnovat rovněž etnografii, národopisu a lidovým krojům.⁸⁹ Přispívala do *Domácí hospodyně*, což byl čtrnáctideník věnovaný především spolkům, ale také mnoha ženským zájmům, jako bylo vaření, domácnost, móda, vzdělání i kultura. V příspěvcích Teréza předkládala čtenářkám svůj pohled na

---

⁸⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha: Československý spisovatel, 1958, 53.

⁸⁸ CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1963, 19.

⁸⁹ Tamtéž, 24.

ženskou problematiku. Neviděla rozpor mezi tím, že se matka věnovala dětem a domácím povinnostem a zároveň byla činná i mimo rodinu. Později se ve svých článcích zaměřovala na kontroverznější témata a upozorňovala na otázku žen ve společnosti stále více, což dokládají nejen motto každého nového čísla *Domáci hospodyně* použitá z díla *Poddanství žen* od Johna Stuarta Milla.⁹⁰

Teréza Nováková patřila mezi ženy, které chápaly otázku postavení žen především jako obecný sociální a kulturní problém. Doteď se u nás feministické hnutí snažilo o to, aby se žena stala veřejně aktivní vlastenkou, členkou ženského spolku a vzdělávala nejen sebe, ale i ostatní dívky, popřípadě aby se mohla věnovat herecké, nebo literární činnosti. Teréza však spadala do generace, která si uvědomila, že je třeba své požadavky znovu zaměřit na zlepšení rovnoprávnosti mužů a žen. To spatřovala Teréza především v možnosti rovného středoškolského a vysokoškolského vzdělání nebo finančního ohodnocení za stejně odvedenou práci. Mezi další požadavky patřilo volební právo pro ženy. Feministické hnutí, pro něž bylo dosud charakteristické vlastenectví, dostalo novou podobu. Na základě těchto myšlenek se Teréza rozhodla vydávat vlastní časopis *Ženský svět*, který se nově věnoval sociálním a politickým tématům. Kromě toho v něm zveřejňovala zprávy o vzdělávání žen ve světě i u nás. Později byl časopis vydáván *Ústředním spolkem českých žen*, který mimo jiné sjednotil mnoho ženských organizací.⁹¹

Požadavek rovného a všeobecného volebního práva pro ženy byl charakteristický pro počátek 20. století. Teréza, věnující se této problematice, se chopila příležitosti a do *Ženského světa* otiskla svou studii týkající se volebního práva s názvem *Volební právo žen u nás*, ve které přehledně čtenářkám popsala celou problematiku. Zasadila se také o potřebu politického vzdělání a zmíněnému tématu věnovala velké úsilí. Později byla požádána, aby se stala součástí volební kampaně při volbách do zemského sněmu. Teréza však ve svém pokročilém věku a po smrti manžela nabídku odmítla. Uvědomovala si, že se již angažovala dost a že jsou zde mladší ženy plné energie, které budou v její emancipační činnosti jistě pokračovat.⁹²

Pro emancipační činnost Terézy Novákové bylo charakteristické její pokrokové myšlení v otázce sociálního a politického postavení žen, čímž se lišila od svých

---

⁹⁰ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008, 61.

⁹¹ Tamtéž, 107.

⁹² Tamtéž, 156.

předchůdkyň. Pro ženy požadovala spravedlnost a především rovnoprávnost, neboť obě pohlaví by podle ní měli rozhodovat společně ve věcech, které se týkaly celého národa. Byla přesvědčená, že žena by měla mít možnost vzdělat se tak, aby byla soběstačná a svéprávná. Do problematiky ženské otázky zahrnovala i muže a doufala, že i oni budou číst *Ženský svět*, aby pochopili nelehké postavení žen ve společnosti a případně je začali podporovat. Své poznatky z dlouholetého emancipačního úsilí nakonec shrnula a vydala v knize *Ze ženského hnutí*.⁹³

4.2 Gabriela Preissová

Gabriele Preissové patřilo v druhé polovině 19. století bezesporu také významné místo mezi ženami, které byly nejen literárně činné, ale zároveň se zasazovaly o emancipaci.⁹⁴

Osvětová činnost Gabriely Preissové spočívala především v prosazování češství a vlastenectví v prostředí Hodonína, kde pobývala se svým manželem. Věnovala se přípravám ochotnických divadelních představení a se západem přednášela o historii našeho národa i českém jazyce tamějším mladým dívkám. S ostatními ženami organizovala koncerty nebo vyučovala ty nevzdělané. Aktivně se podílela na emancipačním hnutí tehdejší doby, neboť si uvědomovala, že je třeba pozvednout postavení žen a poukázat na nesmyslnost opomíjení jejich schopností. Určitým vzorem v tomto myšlení byla pro Gabrielu Františka Stránecká a neméně důležitá pro ni byla setkání s Julií Kusou, se kterou vedly časté diskuze nad zrovnoprávněním žen a mužů. Díky oběma dámám se Gabriela seznámila s manžely Náprstkovými, kteří ji v jejích aktivitách ve prospěch českých žen velmi podporovali.⁹⁵

Gabriela Preissová přispívala do *Ženských listů*, ve kterých se snažila poukázat na nelehkou situaci chudého Slovenska, a vzbudit tak zájem o zmíněné prostředí v Praze. V neposlední řadě byla také členkou ženského spolku *Živeny* v Martině.⁹⁶

Problematika žen byla ve středu pozornosti u Gabriely celý život. Zabývala se jí nejen ve své veřejné a osvětové činnosti, ale významně také v literární tvorbě, čímž navázala na autorky, jako byla Božena Němcová, Eliška Krásnohorská,

---

⁹³ STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940, 487.

⁹⁴ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 33.

⁹⁵ Tamtéž, 40.

⁹⁶ Tamtéž, 47.

nebo Karolína Světlá. Pro Gabrielu byl typický především její zájem o ženy-Slovanky a jejich potíže. V pozdějších letech ji oslovily myšlenky socialismu, na jejichž základě se snažila o narovnání sociálních rozdílů mezi lidmi nebo snížení chudoby.⁹⁷

---

⁹⁷ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 52.

5. Úlomky žuly

Soubor povídek *Úlomky žuly* lze řadit mezi vrcholná díla Terézy Novákové, přestože vznikaly v ústraní její rozsáhlé románové tvorby. Zmíněné dílo bylo zvoleno záměrně s ohledem na to, čemu se bude následující praktická část bakalářské práce věnovat, tedy charakteristice a pojetí ženské hrdinky v próze Terézy Novákové.

5.1 Okolnosti vzniku díla

V 90. letech, kdy vznikaly první povídky zařazené do *Úlomků žuly*, již Teréza vstoupila svými prvními díly do literárního světa a zároveň se aktivně podílela na feministickém dění. První vydání z roku 1902 obsahovalo čtyři povídky, které byly původně psány pro ženy a publikovány v *Kalendáři paní a dívek českých*. V něm Teréza vydala i několik svých přechozích drobných próz, neboť se jednalo o periodikum ženského emancipačního hnutí, se kterým Teréza úzce spolupracovala. Vydáním *Úlomků žuly* se začala přibližovat k realistickým autorům, kdežto její předešlé prózy byly subjektivně a lyricky laděné. Se svými venkovskými prózami zasazenými do konkrétního prostředí byla pokračovatelkou například K. V. Raise nebo Karolíny Světlé a ze soudobých autorů se blížila tvorbě Gabriely Preissové.⁹⁸

První čtyři povídky s názvy *Drobová polévka*, *S nuší*, *Zrána před svatbou* a *Před pohřbem* chtěla Teréza za svého života rozšířit a napsat další pokračování *Úlomků žuly*. Dochovaly se pouze dvě nové dokončené povídky *Halouzky* a *Na faře*.⁹⁹ Svého společného otištění se však dočkaly až po smrti autorky, v roce 1919, kdy se Arne Novák rozhodl vydat druhé vydání *Úlomků žuly* již se šesti povídkami, které byly taktéž nejprve publikovány časopisecky. I děj doplněných povídek je zasazen do prostředí Budislavi a jejího okolí, jako je tomu v prvních čtyřech povídkách.¹⁰⁰ Každé próze v souboru autorka připsala podtitul kresba „dle skutečnosti z nejnáchodnějších Čech“, čímž chtěla čtenářům sdělit, že náměty pro jejich napsání čerpala z reálného života lidí na venkově a vlastní národopisné činnosti. Každodenní život, tradice, sociální

---

⁹⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Komentář. In: NOVÁKOVÁ, Teréza: *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 258.

⁹⁹ VRZALOVÁ, Věra. Poznámka závěrem. In: NOVÁKOVÁ, Teréza.: *Úlomky žuly*. Praha: Odeon, 1974, 263.

¹⁰⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Komentář. In: NOVÁKOVÁ, Teréza: *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 263.

podmínky venkova a jazyk tamějších lidí byly hlavními inspiracemi pro vznik *Úlomků žuly*.¹⁰¹

5.2 Charakteristika ženské hrdinky

Hlavní postavou, která vystupuje do popředí všech povídek je obecně žena. Setkáme se s mladými děvčaty, matkami, ale také se stařenami, které do děje více či méně zasahují v každé povídce. Na základě podrobných popisů vzhledu těchto žen si o nich čtenář snadno vytvoří představu. Dokladem je například tato pasáž: *„Bezprostředně u kamen sedí na sedánku stará Chlebounka; jest to malá, široká a shrbená stařenka, veliké, jakoby čtyřhranné hlavy, velmi vrásčité tváře a téměř bezzubých vpadlých úst. Její oči, kdysi veliké a černé, sklenutým obočím obklíčené, jsou jakoby vyhaslé, vidí na ně již málo a jedno oko dokonce je bělmem postiženo.“*¹⁰² Kromě vzhledu se autorka zaměřuje i na dobové oblečení, které je v knize opět důkladně vyobrazeno. Podle něj se dalo o ženě například usuzovat, z jaké společenské vrstvy pochází, zda se jedná o svobodné děvče, vdanou ženu, či vdovu. Taktéž jazyk byl jedním z jevů, podle kterého bylo možné určit třeba stáří ženy. Pro stařenky byla typická mluva plná dialektismů, naopak u mladých děvčat se nářečí téměř vytrácelo. Nejen v tomto případě čerpala autorka z vlastní národopisné činnosti, neboť při svém pobytu ve východních Čechách se intenzivně zabývala kroji i tamějším jazykem. Role v domácnosti byly tehdy jasně rozděleny a z povídek je zřejmé, jaké práce ženě příslušely a do čeho naopak neměla zasahovat. Kromě péče o děti a jejich výchovu denně vařila, uklízela, starala se o hospodářství a v neposlední řadě byla manželkou a milenkou. Finanční zajištění rodiny obstarával muž, protože obchodu nebo jiné výdělečné činnosti ženy dle mužů nerozuměly.

Hrdinkami jednotlivých povídek jsou jak chudé ženy, tak matky z průměrných rodin, ale i děvčata z bohatých poměrů. Všechny však spojuje prostředí, ve kterém se děj povídek odehrává, tedy okolí Budislavi, jež autorka velmi dobře znala. Taktéž je pro všechny hlavní hrdinky charakteristický spíše tragický osud, a to i v případě, kdy příběh končí svatbou. Každá hrdinka prožívá jakýsi vnitřní rozpor – bojuje s konvencemi a tradicemi plně zakořeněnými v tehdejší společnosti venkova

---

¹⁰¹ CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1963, 37.

¹⁰² NOVÁKOVÁ, Teréza. *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 9.

a zároveň s pohnutkami konat dle vlastního přesvědčení. Tento rozpor je více znatelný u mladých děvčat než u stařenek, čemuž bude věnována pozornost níže.

I když se jedná o kratší povídky, je na malém prostoru vylíčen sled mnoha událostí, které se dramaticky stupňují až ke zlomu, který vyústí v pointu na samém konci příběhu. Ne náhodou je soubor pojmenován *Úlomky žuly*. Skrývá v sobě nejen odkaz na místo děje, ve kterém se nachází žula, ale také poukazuje na tvrdost a neústupnost povah i postojů hrdinek.¹⁰³

V prvních dvou povídkách *Drobová polévka* a *S nůši* jsou ústředními postavami stařenky, které neprožívaly lehký život, přesto působí smířeně se svým osudem a stále věří ve zlepšení své situace.¹⁰⁴ V naději je udržuje především víra v Boha, která hrála u těchto žen významnou roli. Obě doufají, že Bůh vše zařídí tak, jak to má být, a pravidelně se k němu modlí. V první zmíněné povídce spočívalo stařenčino smíření se s osudem v přijmutí své role nepotřebné staré ženy, která byla očividně své rodině na obtíž a cítila se osamělá. Tuto roli nesla těžce, neboť ona sama byla velmi milující matkou a babičkou. Problémem zde nebyly jen generační rozdíly, ale také chudoba a hlad, který rodinu trápil. Stařenka i přes nezáměr svého syna věřila, že při příležitosti zabijačky si na ni vzpomene a pošle jí i její rodině výslužku, bohužel se však nedočkala. Přesto se nedovedla na své dítě zlobit a doufala, že vše dopadlo, jak Pán Bůh chtěl. Autorčiny hrdinky jsou silné, statečné a bojující ženy, které se nevzdávají a obstojně se vyrovnávají se svým těžkým osudem a nikdy si neztěžují na poměry, ve kterých musí žít. Příkladem takové ženy je stařenka vystupující v druhé povídce. Přes svou chudobu a nesnadné postavení, jakožto staré osamělé vdovy, netrávila chvíle čekáním na smrt, ba naopak se je snažila využít tak, aby užívala nejen sebe, ale i milovanou vnučku, o kterou se starala. Alespoň malý finanční obnos se snažila vydělat doručováním obsílek, k čemuž využívala právě nůši. Péče o vnučku byl smysl jejího života do té doby, než náhle zemřela. Tím se jí zhroutil svět a zároveň naděje na stáří prožité v blízkosti člověka, který si jí vážil. Nacházíme zde paralelu s předchozí povídkou, neboť obě ženy, určitým způsobem prožívající osamění ve svém stáří, stále držela naděje a víra, která byla rázem zmařena. Teréza v obou povídkách poukazovala na těžký osud žen, které se staly vdovami a byly finančně závislé buď na své rodině,

---

¹⁰³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Komentář. In: NOVÁKOVÁ, Teréza: *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270.

¹⁰⁴ Tamtéž, 271.

nebo se o výdělek musely postarat samy. Taková situace nebyla pro ženu lehká, protože vzdělání měla minimální nebo žádné a většinou uměla pouze domácí práce, kterými by se neuživila. O finanční zajištění rodiny se vždy staral muž.

Ve zbývajících čtyřech povídkách jsou hrdinkami mladší ženy a děvčata, pro která je taktéž charakteristická silná osobnost vykonávající své povinnosti podle tradic a řádu venkovského života. Mnohem znatelnější je u těchto žen nevyslovený vnitřní vzdor vůči osudu nebo úkolu, který jim byl udělen. V povídce s názvem *Zrána před svatbou* je ústřední postavou mladá děvče, které se snažilo vyhovět požadavkům své náročné matky.¹⁰⁵ Ta se chystala účastnit veselky a k tomu potřebovala náležitě vypadat. Na to však určitým způsobem v povídce hlavní hrdinka doplatila, jelikož se snažila splnit to, co od ní, jako od nejstarší dcery, matka očekávala. I když by se raději dívala na svatbu, svou matku poslechla a s vypětím všech sil úkol splnila. V podobném duchu se nese povídka *Před pohřbem*, ve které musí opět žena-matka se sebezapřením a duchapřítomností plnit každodenní povinnosti spojené s domácností a zároveň chystat poslední rozloučení se svou dcerou. Právě v této povídce je asi nejviditelnější rozpor mezi tím, co se od ženy v této situaci očekává a tím, co hrdinka doopravdy prožívá. I když se věnovala domácím pracím a hospodářství, myšlenkami byla u své mrtvé dcery, se kterou by chtěla být do poslední chvíle před pohřbem. „*Do vůsmý hodiny podojím, posloužím kravám a drůbeži, zatopím, snídani uvařím, potoměj abych děti mada – a stejně k hodině devátý už se počnou trousit funusníci - - Vzdychla si; dvě tři hodiny jen bude míti Aničku ve stavení, pak ji odnesou, zahrabou – a ona nesmí si u dítěte pobýti, musí práci udělati jako jindy, z jednoho do druhého, dřít, jen dřít...*“¹⁰⁶ Námětem pro zmíněnou povídku byl pravděpodobně i samotný život autorky, která podobnou událost zažila, bohužel ne jednou. Pochovala několik dětí, a přesto vždy dokázala najít sílu žít dál a věnovat se plnohodnotně všem činnostem. Poslední dvě povídky opět nemají smírné zakončení, i když závěrečná próza s názvem *Na faře* končí svatbou hlavní hrdinky. Ta je poznamenána proviněním své matky, která ji přivedla na svět jako nemanželské dítě. Vyrůstala s nevlastní matkou a otcem, o němž si do poslední chvíle myslela, že on je jejím pravým tátou. Po zjištění svého původu i jména vlastního otce se mohlo děvče po několika peripetiích vdát za svého milého.

---

¹⁰⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Komentář. In: NOVÁKOVÁ, Teréza: *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 272.

¹⁰⁶ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 120.

I když příběh skončil šťastně, hlavní hrdinka se tak necítila. Přestože byla obklopena milující rodinou svého muže, tak ji do konce života trápil určitý pocit osamění a nejistota plynoucí z jejího statusu nemanželského dítěte.

5.3 Vztah matky a dcery

Vztah matky a dcery nelze v *Úlomcích žuly* opomenout. V povídkách je tento vztah zastoupen přímo matkami a dcerami, najdeme ho však i pomyslně mezi stařenkou a vnučkou. Vždy se jedná o velmi silné pouto. Zvláště matky chovají ke svým dcerám velkou obětavou lásku, která jim je vroucně opětována. Dcery ve svých matekách vidí vzor, učí se od nich všem domácím pracím a svědomitě plní svěřené úkoly. Jak matky, tak dcery se těší na společně strávenou budoucnost, která jim však osudem není dopřána. V povídce *Na faře* se ale objevuje vztah mezi nevlastní matkou a dcerou, který se od výše zmíněného liší. Není totiž naplněn láskou ani jedné ženy, naopak ho můžeme považovat spíše za chladný, a to z několika důvodů. Macecha neměla příliš zájem o nevlastní dceru, neboť vychovávala několik svých dětí, které pochopitelně upřednostňovala. Nejraději by ji měla co nejdříve z domu, čemuž se děvče také nebránilo, protože vědělo, že jinde mu bude lépe. Silný citový vztah mezi matkou a dcerou prostupuje celým souborem velmi znatelně a je jedním z hlavních témat povídek. I v tomto případě se mohl život autorky promítnout do díla, protože sama byla milující matkou třech dcer a těšila se na budoucnost strávenou po jejich boku, ale nedočkala se jí. Zároveň se autorka v povídkách dotýká i generačních rozdílů. Nalezneme je například v přístupu k náboženství, které bylo pro staré ženy nedílnou a podstatnou součástí života. Naopak u mladších děvčat již tak významnou roli nehrálo. Ženy ve stáří očekávaly úctu a pokoru od svého okolí, té se jim však mnohdy nedostávalo. Ne jednou si stařenky v povídkách postěžovaly na mladá děvčata, která byla již jinak vychovaná a méně zbožná.

Mužské postavy se v povídkách objevují v menší míře a jsou značně upozaděné. Vystupují jako ti, kterým by se žena měla spíše přizpůsobit a vyhovět jim, aby předešla konfliktům, protože bez muže by tehdy neobstála. Vztah mezi nimi tedy nemůžeme považovat za rovnocenný a samotné rozdělení rolí v domácnosti již napovídalo, kdo bude mít poslední slovo. Přestože si některé matky přály dát své děti studovat, neodvážily se to před muži prosadit, neboť věděly, že vzdělání je pro ně nepodstatné. Muži potřebovali mít ze svých dětí nástupce, aby měli komu předat starost o

hospodářství. O výchovu svých dětí se příliš nezajímaly, ta byla plně v kompetenci matek. Lásku děti pociťovaly taktéž především ze strany matky, od otců jen zřídka. Ve své podstatě se muži ke svým ženám nechovaly hrubě, ani majetnický, ale měly v povídkách spíše negativní charaktery.

5.4 Shrnutí

Teréza Nováková se řadila mezi autorky realistické prózy, ale vydáním povídkového souboru *Úlomky žuly* se taktéž přiblížila k psychologické próze.¹⁰⁷ Nejen, že dokázala věrně popsat prostředí chalup, hospodářství, přírodu a okolí vesnic, ale také se věnovala vnitřnímu prožívání hlavních hrdinek.

Pojetí ženské postavy v díle bylo do jisté míry ovlivněno emancipační činností Terézy. Domnívala se, že ideální žena by měla plnit všechny domácí povinnosti dle tradice, což bylo jedním z hlavních charakteristických rysů hrdinek. Zároveň by se však měly věnovat i jiným společenským a občanským aktivitám. V tomto případě ale autorka v díle naznačovala také prostřednictvím mužských postav, že tehdejší společnost byla málo ochotná nebo připravená poskytnout ženám i jiné možnosti uplatnění než v domácnosti.¹⁰⁸

František Vladimír Vykoukal jako jeden z mála zmíněné dílo recenzoval. V Osvětě se kladně vyjádřil právě k psychologickému aspektu povídek, naopak podtitul „*kresby dle skutečnosti z nejvýchodnějších Čech*“ považoval za přebytečný.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Komentář. In: NOVÁKOVÁ, Teréza: *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 274.

¹⁰⁸ Tamtéž, 279.

¹⁰⁹ Tamtéž, 274.

6. Maloměstský román

Druhou prózou, ve které bude soustředěna pozornost na pojetí a charakter ženské hrdinky, je *Maloměstský román* Terézy Novákové.

6.1 Okolnosti vzniku díla

Maloměstský román poprvé vyšel v knižnici *Přítel domoviny* roku 1890¹¹⁰ a stal se prvním románem Terézy Novákové.¹¹¹ Určitou inspirací pro napsání díla jí byl příběh dcery Karla Havlíčka Borovského Zdeňky Havlíčkové.¹¹² Líčení tragických osudů dcery K. H. Borovského však nebyl hlavní záměr autorky, a proto děj odpovídá historické skutečnosti jen místy.¹¹³ Celé dílo věnovala své přítelkyni Karolíně Světlé, což dokládají její slova na počátku knihy: „*Slovutné paní, paní KAROLÍNĚ SVĚTLÉ, slavné spisovatelce české, na důkaz nejhlubší úcty a obdivu připisuje T. N.*“¹¹⁴ Samotný název díla *Maloměstský román* poukazuje na to, že děj se odehrává na malém městě – Radiměři. Ve skutečnosti měla Teréza na mysli Litomyšl, kterou velmi dobře znala. Taktéž při tvorbě zmíněného románu našla předlohu k některým postavám v reálném životě.¹¹⁵

6.2 Charakteristika ženské hrdinky

Hlavní a nejvýraznější postavou příběhu je mladá děvče jménem Svatava. Ta je obklopena dalšími ženskými postavami, jež se také významně podílejí na utváření děje. Oproti výše zmíněnému souboru povídek, ve kterém jsou mužské postavy upozaděné a příliš se nevyskytují, v *Maloměstském románu* hrají podstatnější roli.

Svatava Krovecká vystupuje v díle jako osiřelá dcera po zemřelém národním buditeli a učenci Janu Kroveckém. Příběh začíná pohřbem jejího otce, který byl považován za horlivého vlastence a váženou osobu mezi podobně smýšlejícími lidmi. Milovanou matku ztratila Svatava před nedávnem a jedinou její příbuznou byla babička

---

¹¹⁰ VRZALOVÁ, Věra. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 405.

¹¹¹ FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 120.

¹¹² Tamtéž, 120.

¹¹³ HONZÍK, Jiří. Doslov. In: VRZALOVÁ, V. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 424.

¹¹⁴ VRZALOVÁ, Věra. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 122.

¹¹⁵ HONZÍK, Jiří. Doslov. In: VRZALOVÁ, V. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 424.

žijící na maloměstě. Ta by se své vnučky ráda ujala a odvezla ji s sebou do své chalupy, ale nebyla jediná, která toužila pečovat o Svatavu. Rodina Zimových v čele s otcem, velkým obdivovatelem a přítelem Jana Kroveckého, se taktéž ucházela o její výchovu. Nebylo divu, neboť děvče bylo zvyklé na místní poměry, blahobyt i přepych a již značně ovlivněné velkoměstským životem. Pan Zima měl zájem na tom, aby se dívce dostalo patřičného vzdělání a mohla se stát pokračovatelkou otcovy vlastenecké a buditecké činnosti, což dokládá i jeho projev na pohřbu: „*Však vidím oslavu památky tvé v lásce veliké, jakou národ celý pojal k opuštěnému tvému sirotku, vida v něm nejen odkaz vzácný, ale i útluu ratolest, kterou pěstiti chce v naději, že opět vzkvete v něm spanilá mysl, krásné nadšení, zdárná, jakkoli v jiném projevu, práce pro vlast milenou.*“¹¹⁶ Nejen on viděl ve Svatavě někoho výjimečného, mnoho lidí ji obdivovalo pro její vzhled, ale především pro její slavné jméno. Matky na maloměstě ji považovaly za vzor svých dcer. Mladá Svatava měla jistým způsobem svůj život předurčen požadavky okolí, díky otci si vysloužila označení „*dcera národa*“. Lidé na ni nahlíželi s očekáváními, o kterých předpokládali, že je bude po vzoru svého otce plnit. Zde nacházíme paralelu s životem Zdeňky Borovské, která se tehdy nacházela ve stejném postavení jako hrdinka románu: „*Dvojjediná role, která byla Zdeňce Havlíčkové vnucena, role ‚dcery národního mučedníka‘ a ‚dcery národa‘, určovala prostě stále neúprosněji její životní poměry, předurčovala dívku k určitému chování na veřejnosti i v soukromí a od počátku zasahovala i do nejintimnějších oblastí: do sféry milostné.*“¹¹⁷

S maloměstem, kam se za babičkou po dokončení studií v Praze přistěhovala, se zpočátku Svatava sžívala jen těžce.¹¹⁸ Babička se neúčastnila společenského života, na který byla Svatava zvyklá a většinu času trávila truchlením nad ztrátou syna, což očekávala i od své vnučky. „*Vlastně měla bych býti stejně vážnou; neboť mne týkají se věci, které ji zarmucují, rovněž blízce. Avšak moje pěstounka paní Zimová vedla nás dívky k tomu, abychom byly veselými, přívětivými, ke každému roztomilými.*“¹¹⁹ Na základě úryvku z knihy můžeme vidět, že Svatava si uvědomovala, jaké chování se od

---

¹¹⁶ VRZALOVÁ, Věra. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 127.

¹¹⁷ MACURA, Vladimír. *Český sen*. Praha: Lidové noviny, 1998, 135.

¹¹⁸ V tomto místě můžeme upozornit na podobnost hrdinky s Terézou Novákovou, jež se také zpočátku s pobytem v Litomyšli nemohla smířit a prostředí milované Prahy jí velmi scházelo.

¹¹⁹ VRZALOVÁ, Věra. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 177.

ní očekává, ale nedovedla se s ním plně ztotožnit. Stejně tak rodinný přítel Pavel, budoucí kněz, chtěl vidět Svatavu jinýma očima, než jaká doopravdy byla. Svatava byla pro mnohé pouze symbolem vlastenectví a dcerou otce, ke kterému tolik vzhlíželi.¹²⁰ V mladém děvčeti se však mezitím odehrával ne jeden vnitřní boj. Na jedné straně jí imponovalo prostředí vyšší společenské vrstvy plné bohatství, lesku, ale i přetvářky a povrchnosti a na druhé straně díky babičce a pobytu na maloměstě poznala čestné a upřímné lidi s vlasteneckým a národním cítěním, kteří ji připomínali památku otce. Právě v tomto klidném a opravdovém prostředí by ji nejen babička viděla nejraději. Svatava však sama nevěděla, kam by chtěla patřit. Nechtěla se vzdát velkoměstského života, na který byla zvyklá, a zároveň cítila požadavek okolí být „*dcerou národa*“. Protichůdné společenské vrstvy v knize reprezentovaly dvě mužské postavy. Baron Hugo Woldenberg, pocházející z bohatých poměrů, se kterým se Svatava seznámila při zábavě, naproti tomu ji navštěvoval již zmíněný Pavel, představující sečtělého studenta z chudší rodiny. Setkání s baronem se stalo pro Svatavu zásadním, neboť se do něj od první chvíle zamilovala. Následovaly četné tajné schůzky mladých milenců. Svatava se snažila svůj vztah s baronem před babičkou skrýt, protože si byla vědoma, že by s ním nesouhlasila. Německý baron Hugo patřil do povrchní společnosti, které se babička vyhýbala stejně jako její syn Jan. Známost s někým takovým byla tedy pro babičku nepředstavitelná a ve chvíli, kdy se o ní dozvěděla, se rozhodla Svatavě obstarat zábavu sama a držet ji doma. Pravidelně za dívkou začal docházet Pavel, jenž byl pravým opakem barona. Nenadbíhal jí, nepochleboval ani nerozveseloval vtipy, naopak Svatavě četl knihy, hrál na housle nebo vyprávěl o svém studiu. Dívka si postupem času začala všimnout rozdílů mezi baronem a Pavlem. Opět v sobě pozorovala rozpor, neboť jednáním a přemýšlením jí Pavel připomínal otce, jehož památku by měla ctít, na což jí také několikrát student upozornil. Zároveň byla vášnivě zamilovaná do barona, se kterým by se neměla stýkat. Na zimu Svatava jezdila do Prahy. Tamější prostředí jí bylo milejší, zvláště, když jí baron Hugo těšil četnými návštěvami a hovory o jejich svatbě. Léto naopak trávila na maloměstě u babičky, která stále vzpomínala na zemřelého syna a Svatavě tak připomínala, kde je její místo a čí památku by svým vztahem s baronem zneuctila. Děj románu vrcholí v momentě, kdy se Svatava rozhodne s baronem odjet, údajně do

---

¹²⁰ FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 124.

Mnichova za jeho rodinou. Otec barona byl ale ten, který tehdy udal Jana Kroveckého. Neměl rád nejen jeho, ale i český lid, a dceru buřiče by v rodině nesnesl. Hugo tedy naléhal na Svatavu, aby si ho vzala bez svolení otce, neboť tušil, že by se sňatkem nesouhlasil. Poté, co se dívka dozvěděla všechny souvislosti, si uvědomila, jaké chyby se dopustila, a barona si odmítla vzít za muže. Následně utekla z vlaku do polí, kde se zanedlouho shledala s babičkou a Pavlem, kteří se ji vydali hledat. Svatava se vrátila s ostudou na maloměsto a všichni lidé na ni hleděli s opovržením. Nemohli uvěřit, že zahanbila otcovu památku a scházela se s mužem, se kterým by se její otec nikdy nepřátelil. Svatava se rozstala, stala se nemluvnou a pochopila, že její místo je pouze v chalupě. Hřbitov s hrobem otce byl jediným cílem jejích občasných vycházek. Dívka, ač se její zdravotní stav později zlepšil, se cítila vnitřně „mrtvá“. Pozdě si uvědomila, čeho se svým vztahem s baronem dopustila a že její jediný upřímný přítel byl Pavel, kterého od sebe odháněla: „*Mne neomluvíte; nic nevadilo mi pohlaví, chtěla-li jsem otcovu památku uctít. Já dbala jen vášně, až jak dobře jste mi řekl, - stala jsem se poběhlicí a s nepřítelem svým se spolčovala!*“¹²¹ Po smrti byla Svatava pohřbena ke svému otci, ale na hrob nebylo její jméno vytesáno, neboť si nepřála ještě více pobožovat maloměstský lid.

6.3 Vztah matky a dcery

Vztah matky a dcery je v díle značně komplikovanější, než tomu bylo v předešlém souboru povídek, a to z toho důvodu, že Svatava vyrůstala takřka bez matky, která jí brzy zemřela. V díle však nacházíme zmínku o tom, že Svatava svou matku velice milovala a jako dítě k ní přilnula více než k otci. Matku později dříve nahradila babička (matka zemřelého Jana Kroveckého), tudíž zde můžeme hovořit spíše o vztahu mezi babičkou a vnučkou. Ten nebyl příliš ideální, protože obě ženy se víceméně neznaly a jejich představy se často lišily. Babička chtěla po Svatavě, aby s ní sdílela svůj žal nad ztrátou milovaného syna, navštěvovala s ní hrob a žila s ní poklidný smutný život. Svatava však takový život zcela přijmout nedovedla, i když si uvědomovala, že se to od ní očekává. Přátelský a důvěrný vztah se mezi nimi nikdy nevytvořil, avšak ke zlepšení došlo v momentě, kdy se paní Krovecká bez váhání vydala hledat svou vnučku a zachránit ji před neštěstím. Bezchybný nebyl ani vztah mezi Pavlem a jeho matkou. Ta ho sice velmi milovala, ale neposkytla mu potřebnou

---

¹²¹ VRZALOVÁ, Věra. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 244.

volnost a budoucnost mu určila sama. Pavel se tedy dle jejího přání, než z vlastního přesvědčení, stal knězem. Okrajově se v románu dovídáme i o matce Malinové, která naopak svou dceru nedovedla dobře vychovat, čehož následně litovala. Ideál milující matky se přesto v knize objevil, a to v podání obětavé babiččiny lásky ke svému zemřelému synovi. Vzpomínání na něj byla jediná její útěcha, neboť Janovo úmrtí pro ni bylo ztrátou smyslu života.

6.4 Shrnutí

Jak již bylo řečeno výše, Svatava měla svůj osud předurčen kvůli slavnému jménu svého otce a jeho buditelské činnosti. Celý život ji skličovala očekávání druhých lidí, se kterými se musela vyrovnávat. Je těžké odhadnout, do jaké míry chtěla, nebo nechtěla, přijmout roli, která ji byla přiřknuta. Ze Svatavina chování bylo zřejmé, že se snažila být takovou, jakou ji lidé chtěli mít, ale plně se s tím neztotožnila. Ostatně, lidé pravou tvář Svatavy ani znát nechtěli. Dívka tak prožívala vnitřní rozpor v mnoha ohledech. Na jedné straně obdivovala opravdovost a ryzí povahu maloměsta, které v knize ztělesňovalo vlastenectví a demokracii a na straně druhé jí imponoval velkoměstský blahobyt. Prožívala lásku k člověku, o kterém věděla, že je obdivovateli jejího otce zatracován. Zároveň ji jistým způsobem zaujal i Pavel, který jí inteligencí a chováním připomínal otce. Žila střídavě pod vlivem truchlící babičky a pražského prostředí v rodině Zimových, kteří ji naopak ve vztahu s baronem podporovali. Dalo by se říct, že děvče v průběhu děje hledalo samo sebe mezi požadavky okolí, zarmoucenou babičkou a svými vlastními city. K takové myšlence se přiklání i Marcin Filipowicz ve své knize *Roditelky národů*. Domnívá se, že román není pouze „zobrazení návratu k devalvovaným národním hodnotám, a to z hlediska národního konfliktu český – německý“¹²², jak ve své recenzi poznamenal F. X. Šalda. Naopak si myslí, že v díle je skryto něco více, než si literární badatelé dosud mysleli. Podle Filipowicze by to mohlo být právě hledání vlastní identity hlavní hrdinky a ve své knize píše: „Možná tedy, ve skryté vrstvě textu, jež podle našeho názoru však existuje, vypráví román nikoli o proměně na pozitivní hrdinku, nýbrž o hledání opravdové ženské identity? Možná, že je to příběh Svatavy, dcery velkého syna vlasti a současně i rukojmí velké ideji? (...) Možná, že je to i román o ženě týrané povinností, k níž nemůže, nebo nechce dozrát? V takovém případě by byl román i příběhem ženy, jež hledá svou

---

¹²² FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 120–121.

identitu. Ženy, již je připravena hodnotová identita, determinována údělem dcery, a která již od svého narození přesně ví, kým má býti, přičemž její hlavní povinností je vyhovět těmto očekáváním.¹²³ Snahu najít vlastní identitu a místo ve světě plném očekávání tedy považoval za jedno z hlavních témat *Maloměstského románu*.

---

¹²³ FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 122–123.

7. Gazdina roba

Mezi vrcholná díla Gabriely Preissovové patří vedle dramatu *Její pastorkyňa*, kterému bude věnována pozornost níže, také *Gazdina roba*.¹²⁴ Obě dramata pocházejí z konce devadesátých let 19. století a realisticky vykreslují atmosféru venkova v době kapitalismu. Do popředí obou děl taktéž vystupují hrdinky-ženy bojující se společenskými konvencemi a mravními hodnotami na vesnici.

7.1 Okolnosti vzniku díla

Náměty pro svou tvorbu Gabriela často čerpala z prostředí Slovácka, které jí bylo blízké, a v případě obou dramát se nechala inspirovat skutečnými událostmi. Motivem pro napsání *Gazdiny roby* jí byl příběh krejčové, kterou navštěvovala. Gabriela na shledání s ní vzpomínala slovy: „*Zaujala mě hezká, posmutnělá gazdina, kterou jsem viděla jedno nedělní odpoledne; vyšívala pěkné rukávce. Když odešla do ratejny, aby mně, zajímající se o výšivky, přinesla jiné ukázky, dozvěděla jsem se z ostrého odsudku kopaničáře, že tato družka jejich vedoucího tovarychu, ženatého katolíka, není zákonnou ženou gazdovou, že utekla od vlastního muže a je to jen ,taková gazdina roba, ke všemu luteránka*“.¹²⁵ Osud krejčové, která se nakonec pod tíhou smutku z nenaplněné lásky a nevraživosti okolí rozhodla ukončit život skokem do Dunaje, zaujal autorku natolik, že jej použila pro svou literární tvorbu.¹²⁶ První vydání *Gazdiny roby* v roce 1889 však nemělo dramatickou podobu, nýbrž bylo publikováno jako povídka, kterou později přepracovala na žádost ředitele Národního divadla.¹²⁷ V něm bylo drama uvedeno brzy po jeho vydání a znamenalo v českém divadelnictví důležitý moment, „*neboť touto hrou se dostává na naši hlavní národní scénu obraz slovácké dědiny a to zásluhou Preissovové (...)*“.¹²⁸ Námět díla se stal také předlohou pro hudební zpracování, kterého se tehdy ujal J. B. Foerster. Nejen jeho, ale i pozdější varianta Leoše Janáčka se těšila značnému úspěchu.¹²⁹

---

¹²⁴ Název dramatu *Gazdina roba* autorka použila záměrně na základě skutečné události. „*Gazdinou*“ byla označována žena hospodáře (gazdy). Přízvisko „*roba*“ lidé používali pro špatnou ženu, která odešla od manžela a žila po boku jiného muže.

¹²⁵ PREISSOVÁ, Gabriela. Mé setkání s Thálií. In: *Divadlo a hudba*. Praha: 1942, č. 8, 50–51.

¹²⁶ Tamtéž, 51.

¹²⁷ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 8.

¹²⁸ ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissovové*. Kutná Hora: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946, 14.

¹²⁹ PREISSOVÁ, Gabriela. Mé setkání s Thálií. In: *Divadlo a hudba*. Praha: 1942, č. 8, 51.

7.2 Charakteristika ženské hrdinky

Hlavní hrdinkou dramatu je krásná švadlena Eva pocházející z chudé rodiny. Vyrůstala bez matky a okolím byla považována za příliš pyšnou a nadutou, přesto se mnoha chlapcům líbila. V úvodu děje se dovídáme o její lásce k Mánkovi, chlapci z bohaté rodiny. Jejich vztahu ale nebylo ze strany Mánkovy rodiny vůbec přáno. Evě vyčítali její žebrácký původ a odlišnou víru. Náboženství a majetek hrál při zasnubách na tehdejší venkově značnou roli. Lidé jednali pod vlivem konvencí a na jejich případné porušení nahlíželi s opovržením. Jinak tomu nebylo ani v případě Evy, která se musela pod vlivem okolí rozhodnout o svém osudu.

Hlavní postava prošla v průběhu děje jistým vývojem a názorovou proměnou, jež byla doprovázena dvěma důležitými okamžiky. Prvním momentem bylo rozhodnutí Evy poslechnout nátlak okolí a neprovdát se z lásky za Mánka.¹³⁰ Pro děvče nebylo jednoduché se smířit s tím, že nebyla vhodná nevěsta, což jí dávala jasně najevo nejen chlapcova matka. Ta již měla pro svého syna vyhlídnutou jinou dívku, která by jejím požadavkům i charakteru rodiny vyhovovala.

Eva se nakonec vdala za přítele Samka, jenž ji dlouho tajně miloval a odpovídal jejímu společenskému postavení, což si plně uvědomovala, a doufala, že nastane jakési zadostiučinění za její oběť. Sňatek se Samkem jí však neposkytl vytoužené uznání okolí, pocit štěstí, ani spokojený život. Zanedlouho zjistila, že ani on nepovažoval manželství za šťastné. Poté, co jim zemřela dcera, z čehož Eva vinila svého manžela, si uvědomila, že se své lásky k Mánkovi vzdala bez boje a chtěla vše napravit.¹³¹ Zde nacházíme druhý moment a názorovou proměnu hrdinky. „*Od tohoto okamžiku vystupuje před Evu nová, jak se později ukáže, nepřekonatelná překážka – veřejné mínění a vládnoucí společenská morálka společnosti.*“¹³² Eva se rozhodla svého manžela opustit poté, co se setkala s Mánkem a vzájemně si i po mnoha letech vyznali lásku. Ani on totiž nebyl ve svém manželství spokojen. Utekla s ním do Vídně, kde se stala gazdinou a vydávala se za jeho manželku. Mánek však opustil svou ženu Maryšu i děti, a to jeho matku dovedlo k tomu, aby se za ním vydala a přivedla ho zpět

---

¹³⁰ HRABÁKOVÁ, Jaroslava: Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973, 133.

¹³¹ Tamtéž, 133.

¹³² Tamtéž, 133.

k rozumu i k rodině. Mezitím Mánek plánoval se svou ženou rozvod a společnou budoucnost s Evou. Alespoň chvíli uvěřila hlavní hrdinka ve své štěstí a naplněnou lásku, dokud se neobjevila Mánkova matka. Svého syna přesvědčila, aby se vrátil zpět ke své ženě a neuvedl tak sebe a svou rodinu do řečí. Sňatkem s ženou „luteránkou“ by se stal ostudou rodiny a jeho chování by bylo v rozporu s dobrými mravy. Mánek nebyl příliš pevný ve svém rozhodnutí, a proto matčině naléhání podlehl. Opět zvítězilo podřízení se zvyklostem a vyhovění společenskému řádu.

Život strávený po boku Mánka se stal pro Evu podruhé nedostižný. Zklamaná jeho chováním a zoufalá ze svého osudu, kterému se nedovedla a ani nemohla v tehdejších poměrech vzepřít, našla jediné řešení, a to ukončit svůj život skokem do Dunaje.¹³³

Eva se nejprve snažila podřídit své city a jednání zvyklostem a pravidlům tehdejší společnosti, což ji stálo velkou obětí. Zachovala se tak, jak se od ní v danou chvíli okolím očekávalo, ale později zjistila, že život, který žila, byl vyhovující jen pro ostatní, nikoli pro ni samotnou. Měla v sobě silnou touhu vymanit se z těchto požadavků a bojovat za svou lásku a následovat své city. Věděla, že boj, do kterého se s Mánkem pustila, byl vzdorem proti všem. Přesto neváhala vydat svou čest na pospas pomluvám a opovržení. Významnou roli pro Evu sehrálo setkání s lidmi, kteří se nejprve nechali rozvést se svými přechozími partnery, aby nyní mohli naplnit svou lásku a být šťastní v druhém manželství. Vědomí, že je možné se nechat taktéž rozvést a žít šťastný život po boku milovaného Mánka, posilovalo Evinu touhu po změně stále více. Postupně však začala zjišťovat, že její úsilí bylo marné a svých práv nebylo možné dosáhnout. Setkala se pouze s nepřátelskými názory, nepochopením a nepřekonatelnými překážkami. Bezvýchodnost situace ji dovedla ke krajnímu řešení, kterým byla právě smrt.¹³⁴ „*Její sebevražda je výkřikem proti nespravedlnosti společnosti, která měří jinak chudému a jinak bohatému.*“¹³⁵ konstatuje ve své knize Artur Závodský.

---

¹³³ HRABÁKOVÁ, Jaroslava: Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973, 134.

¹³⁴ Tamtéž, 134.

¹³⁵ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 9.

7.3 Generační vztahy

V případě dramatu Gabriely Preissově nemůžeme zkoumat tradiční vztah mezi matkou a dcerou, neboť se v dílech přímo nenachází. Mánek sice vyrůstal s matkou ve spořádané bohaté rodině, kdežto Eva žila bez matky vychovávána tetkou. Obě starší ženy zastávaly společenské a náboženské zvyklosti. Obdobné jednání očekávaly i od svých dětí. Mánkova matka chtěla pro svého syna pouze takovou nevěstu, která by odpovídala jejich majetkovým poměrům i náboženskému vyznání. Stejně tak si tetka pro Evu přála někoho z chudší rodiny, kdo by vyhovoval tradičnímu pojetí vztahu muže a ženy. To znamenalo, že by na něm byla Eva plně závislá, muž měl v rodině vždy navrch. Evino manželství se Samkem ale zdaleka těmto přáním nevyhovělo. Nejen, že svého muže převyšovala intelektem, ale i dalšími charakterovými vlastnostmi. Rozdíl mezi generacemi zde vidíme právě v přístupu k zakořeněným pravidlům ve společnosti. Starší ženy ctily stanovený řád, kdežto Mánek s Evou se rozhodli proti němu bojovat a jít si za svým štěstím. Přesto i mezi těmito dvěma mladými lidmi můžeme pozorovat odlišnosti. Mánek nakonec pod tlakem matky svolil a vrátil se zpět k rodině, tedy vzdal svůj vzdor a podřídil se okolí, kdežto Eva nikoli. Její odhodlání bylo nezdolné, věděla, že nemá co ztratit. Autorčina hrdinka byla velmi silná žena, která se do poslední chvíle nevzdávala. Muži byli naopak v dramatu vyobrazeni jako ti slabší. Mánek byl nestálý, lehce ovlivnitelný a nesamostatný muž, který si plně uvědomoval své společenské postavení, o které zcela nechtěl přijít. Stejně tak Samko působil na první pohled jako kladný hrdina, ale nakonec se z něho stal nepříjemný a panovačný manžel, jenž kvůli své tvrdohlavosti zavinil smrt svého dítěte.

7.4 Shrnutí

Typickým prvkem dramatu Gabriely Preissově byla jazyková odlišnost postav, která je zároveň charakterizovala. Pro většinu z nich byl příznačný moravsko-slovenský dialekt hojně se objevující v dialogích.¹³⁶ Na základě mluvy můžeme rozeznat postavení dané osoby i poměry z jakých pochází. Advokát, doktor z Hrozenkova a jeho žena zastupují v knize vyšší společenskou vrstvu, což je znatelné z jejich vyjadřování. Používají spisovný jazyk bez nářečních prvků a jejich vystupování můžeme považovat za kultivované a odpovídající společenské pozici, jež zastávají.

---

¹³⁶ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 10.

Mánek i Samko naopak hovořili běžnou mluvou vypovídající o oblasti, ve které žili. Oba užívali hrubá slova, nebo hanlivá označení, která u žen nenacházíme. Eva značně převyšovala Samka svou inteligencí, což je patrné i z jejich společného rozhovoru a způsobu vyjadřování. Jazyk majitelů velkostatku, baronky a barona pocházejících z Rakouska, byl taktéž odlišný a vypovídal o jejich původu. Hovořili s chybami a německým přízvukem: „*Tobrý věčr! My sme tu kolem špacírovali a sluchali, že ste tobrý mysl. Za muzik děkujeme.*“¹³⁷

Autorka svým dílem poukázala na „*tragické důsledky majetkových rozdílů a náboženských přežitků. (...) pravdivě zobrazuje venkovský život za kapitalismu, kdy lidé žijí s vědomím o nepřekročitelnosti třídních hranic, v náboženské farizejskosti a v předsudku, že muž má větší právo nežli žena.*“¹³⁸ Uměleckým zpracováním se *Gazdina roba* může blížit žánru lidové balady. Děj knihy byl soustředěn na vnitřní drama hlavní hrdinky Evy, prostřednictvím níž autorka vytvořila nový typ ženy, „*která se staví aktivně proti některým rysům svého poddanství (...).*“¹³⁹ Nový typ hrdinky se však zpočátku nesetkal u kritiků s dostatečným pochopením a obtížně překonával jejich zkosnatělé názory. Společenský rozměr konfliktu nebyl u díla oceněn a úmysl autorky, upozornit na problematiku překonávání zakořeněných konvencí na venkově, taktéž nebyl kritiky vyzdvížen. Naopak došlo pouze k porovnání *Gazdiny roby* s obdobným typem dramatu a pozornost kritiků se upřela především na obraz prostředí, které je upoutalo svým „*národním charakterem*“.¹⁴⁰

---

¹³⁷ PREISSOVÁ, Gabriela. *Gazdina roba*. Praha: J. Otto, 1930, 81.

¹³⁸ Tamtéž, 9.

¹³⁹ HRABÁKOVÁ, Jaroslava: Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973, 135.

¹⁴⁰ Tamtéž, 135.

8. Její pastorkyňa

Neméně významné dílo Gabriely Preissově *Její pastorkyňa*¹⁴¹ patřilo taktéž mezi dramata konce 19. století, jež přineslo realistický pohled na venkov i ženskou hrdinku vymykající se dosavadnímu pojetí. Jedná se o poslední knihu, ve které bude věnována pozornost charakteristice ženské postavy v rámci praktické části bakalářské práce.

8.1 Okolnosti vzniku díla

Předlohou pro vznik dramatu byly Gabriele dvě skutečné události, které se odehrály na Moravském Slovácku. K postavě Laca ji inspiroval šohaj, jenž „poranil (...) frajerku svého bratra při ‚krůžlání‘ zelí, protože ji sám beznadějně miloval (...).“¹⁴² Hlavní námět autorka získala na základě příběhu o nevlastní matce, která se podílela na zavraždění novorozeněte své pastorky. Chtěly se tak vyhnout hanbě a pomluvám vesničanů.¹⁴³ *Její pastorkyňa* byla vydána a rovněž byla uvedena na scéně Národního divadla v roce 1890.¹⁴⁴ Po vzoru *Gazdiny roby* se i druhé drama Gabriely Preissově proměnilo zásluhou Leoše Janáčka v operu, jež slavila úspěch doma i v zahraničí. Zprvu si obě podoby *Její pastorkyně* musely projít trnitou cestou a vydobýt si své oprávněné místo mezi předními díly konce 19. století.¹⁴⁵

8.2 Charakteristika ženské hrdinky

Do popředí v dramatu *Její pastorkyňa* vystupují především dvě ženské postavy. Mladá pastorkyně Jenůfa, jež je schovankou a pomocnicí starší Kostelničky Buryjovky. Ta je v knize líčena jako vážená a pyšná žena zastávající tradiční morální zásady. Její jednání bylo velmi ovlivněno společenskými předsudky a veřejným míněním.¹⁴⁶ Obě ženy prožily v průběhu děje vnitřní drama, které však bylo charakteristické i pro ostatní postavy vystupující v díle. Každá z nich řešila svůj vlastní konflikt, přičemž všechny byly spojeny nelehkými vztahy. Jenůfa, Kostelnička i nevlastní bratři prošli na základě sledu událostí jistou vnitřní proměnou. Dramatické události jim pomohly odkrýt svou

---

¹⁴¹ Název knihy *Její pastorkyňa* v sobě nese odkaz na Kostelničku. Pastorkyňa je dříve používané označení pro nevlastní dceru, kterou zde představovala Jenůfa. Název díla tak poukazuje na obě hlavní hrdinky vystupující v dramatu.

¹⁴² ROHÁČEK, František: Dramata paní Gabriely Preissově a jejich originály. In: *Niva*, 1891, roč. I, 14-15.

¹⁴³ Tamtéž, 15.

¹⁴⁴ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 10.

¹⁴⁵ PREISOVÁ, Gabriela. Mé setkání s Thálií. In: *Divadlo a hudba*. Praha: 1942, č. 8, 51.

¹⁴⁶ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 10.

pravou tvář, nebo naopak učinit zásadní rozhodnutí.¹⁴⁷ Jenůfa, pohledná dívka, byla zprvu ovlivněna naivní láskou ke Števovi. Jemu se však líbila pouze její hezká tvář a upřímně ji nemiloval. Dívka přesto věřila, že on je ten pravý. Pocházel z bohaté rodiny a v úvodu knihy byl líčen v lepším světle než jeho nevlastní bratr Laca. Postupně však došlo k odhalení jeho pravého charakteru jako zbabělce a povrchního člověka bez velké zodpovědnosti. Kostelnička se snažila dívce naznačit, že Števa příliš často pije a nebyla by s ním šťastná, ale dívka ničí rady nechtěla slyšet. Obdobně s ní hovořil Laca, který Jenůfu tajně miloval, což ho nakonec dovedlo k zoufalému činu, při kterém poranil její krásnou tvář. Hrabáková celou situaci komentuje slovy: „*Tak Lacův zoufalý útok na Jenůfinu krásu, kdy zohyzdí její ‚jablíčková líčka‘, se jeví na jedné straně jako akt žárlivosti a nepřátelství vůči Jenůfě a bratrovi, na druhé straně je to výraz obav o Jenůfin osud a touha přispět k tomu, aby vyšel najevo pravý Števuův charakter (...)*“.¹⁴⁸ Nejen tuto událost můžeme v díle hodnotit dvojitým způsobem. Lacův záměr ochránit dívku před nešťastnou láskou Kostelnička pochopila a doufala, že se tak brzy stane i u Jenůfy. Ta se však neponaučila a její příběh vrcholil narozením nemanželského dítěte se Števou. S pomocí Kostelničky, jež si uvědomovala, že stávající situace je neúnosná, se snažila svou hanbu před okolím tajit. Se značným sebezapřením se rozhodla vše vylíčit Števovi a přesvědčit ho, aby si dívku vzal a zachránil její i stařenčinu čest. Mladík však odmítl přijmout dítě i Jenůfu za svou a od nastalého problému utekl. Kostelnička se pod tíhou strachu z ostudy a ztráty své cti rozhodla novorozeně usmrtit. Chtěla tak zajistit sobě i pastorkyni život jako dřív a vyhnout se opovržení. Opačně než Števa se zachoval Laca, u kterého došlo taktéž k proměně. Přestože se vesničané po nalezení mrtvého dítěte dozvěděli celou pravdu, Laca Jenůfu obětavě bránil a chtěl s ní strávit šťastně zbytek života.

Jenůfa si své provinění v závěru knihy uvědomila a stejně tak dospěla k názorové proměně. Zprvu hleděla na Laca jako na žárlivého mladíka, který se zachoval škodolibě, ale jeho unáhlený čin mu nakonec odpustila. Uvědomila si, že má dobré srdce a chová k ní opravdovou lásku i přesto, jakého poklesku se dopustila. Vnitřní drama Jenůfy spočívalo v boji za neopětovanou lásku, ve které se zklamala. Do poslední chvíle věřila, že jakmile se Števa o svém synovi dozví, jeho city se obměkčí a vezme si ji za ženu. Nic z toho se však nestalo a osud Jenůfy vzala do rukou

---

¹⁴⁷ HRABÁKOVÁ, Jaroslava: Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973, 134.

¹⁴⁸ Tamtéž, 134–135.

Kostelnička, u níž můžeme pozorovat vnitřní rozpor asi nejnvýrazněji. Byla ženou pevných zásad zakládající si na své neposkvrněné cti. Na jedné straně chápala Jenůfina silné citové pouto k dítěti, neboť sama k děvčeti takové chovala, ale zároveň si uvědomovala, s jakými následky by se potýkala. Svobodná matka znamenala pro tehdejší společnost přítěž. Na Jenůfu by lidé nahlíželi s opovržením a zbytek života by prožila v osamění a zatracení. Při rozhodování prožívala těžké chvíle a váhala, jestli zachovat svou i Jenůfina čest a usmrtit dítě, čímž by se mnohé vyřešilo, anebo vyjít s pravdou na povrch a vydat se tak na pospas pomluvám okolí. Nakonec u Kostelničky zvítězil strach z ostudy a poškození její pověsti. „*Kostelnička skutečně nemůže snést představu pozvolné, ale jisté záhuby Jenůfky, která by jako matka nemanželského dítěte ztratila pro společnost cenu, stála by mimo ni a byla vydána bídě a opovržení.*“¹⁴⁹ V závěru u ní můžeme pozorovat přijetí viny za zločin, který pod tíhou panujících společenských konvencí učinila, i smíření se s opovržením. Taktéž si připustila, že jí více záleželo na veřejném mínění a její pýše: „*Odpust' mi jenom ty – včil už vidím, že jsem sebe milovala více než tebe. Já dokázala pro tebe všechno si upírat, jen svoji pýchu ne. Vlastní matka by byla dovedla hanbu i pokoření pro tebe snášet.*“¹⁵⁰ Nechtěla však, aby byla trestána Jenůfa, jež o tragickém činu Kostelničky zprvu netušila. Ačkoli děvče smrt syna hluboce zasáhla a život bez něho si jen stěží dovedla představit, svou pěstounku neztratila a uvědomila si, že ji chtěla pouze chránit před bídným životem, který by ji s nemanželským dítětem čekal.

Obě ženy vystupující v díle spojoval boj s předsudky a míněním okolí, které bylo v rozporu s jejich vlastními city a přesvědčením. Kostelnička by nikdy k usmrcení dítěte nepřistoupila, kdyby ji k tomu společnost a potřeba zachovat si svou čest nenutila. Jediné, o co lidé doopravdy na tehdejší vesnici nemohli a nechtěli přijít byla jejich dobrá pověst, na které si velmi zakládali. Jenůfa, jež smířeně přijala svůj osud, nakonec získala možnost na šťastný život po boku Laca.

---

¹⁴⁹ HRABÁKOVÁ, Jaroslava: Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973, 135.

¹⁵⁰ PREISSOVÁ, Gabriela. *Její pastorkyňa*. Praha: J. Otto, 1931, 86.

8.3 Generační vztahy

Jak již bylo řečeno výše, v uvedených dramatech se nevyskytuje přímý vztah matky s dcerou. Přesto jeho obdobu v *Její pastorkyni* nacházíme mezi Jenůfou a Kostelničkou, která ji coby pastorkyni¹⁵¹ vychovávala s láskou jako vlastní dceru. Chtěla pro ni jen to nejlepší, tudíž ji zrazovala od sňatku se Števou, o kterém neměla příliš pozitivní mínění. Taktéž jí dávala cenné rady, aby si dívka byla jeho láskou jistá. I v momentě, kdy Jenůfa musela tajit narození dítěte, Kostelnička zprvu projevila svou oddanost a lásku k děvčeti a snažila se jí se vším pomoci. Ostatně i ve chvíli, kdy se rozhodla usmrtit dítě, jednala s dobrým úmyslem zachránit dívce zbytek života. Důsledek svého jednání si v první chvíli pravděpodobně neuvědomovala, ale věřila, že svým činem celou situaci vyřeší. Vztah mezi oběma ženami se v závěru významně nezměnil, přestože bychom od Jenůfy mohli očekávat pocit nenávisti a zavržení Kostelničky. Dívka záměr jejího chování pochopila, ale těžko se se ztrátou syna vyrovnávala: „*Vstaňte, pěstounko moja... Dosti smrtelného ponížení a muk vás ještě čeká. Já vás nezatracuju, ale vy jste mi život zachránila, aby mi byl až do smrti těžkým.*“¹⁵² Žádala své okolí, aby Kostelničku neodsoudili a nechali jí prostor pro pokání, neboť „*Aji na ni Spasitel pohlédne!*“¹⁵³ Zásadní rozdíl mezi hrdinkami můžeme pozorovat v přístupu k řešení nastalé situace. Jenůfa do jisté míry spoléhala na Števu, že přijme svou zodpovědnost za dítě a případnou veselkou jí uchrání před pomluvami o nemanželském dítěti. Jiné východisko si nepřipouštěla. Kostelnička však po neúspěšném rozhovoru se Števou shledala jedinou možností k odvrácení hanby v odstranění dítěte. Taktéž zde mohl hrát roli věk, neboť pěstounka byla oproti dívce již zkušenou ženou pevných zásad.

Muži, nevlastní bratři, vyrůstali rovněž bez vlastní matky a byli vychováváni babičkou. Oba prošli jistým vývojem a opět jim autorka ponechala spíše negativní charakter, byť u Laca můžeme v závěru knihy pozorovat určité napravení. Števu bychom mohli považovat za typického představitele tehdejších lehkomyšlných mladíků, již si mysleli, že bohatstvím mohou odčinit své hříchy.

---

¹⁵¹ „*Pastorkyňa*“ je nevlastní dcera.

¹⁵² PREISSOVÁ, Gabriela. *Její pastorkyňa*. Praha: J. Otto, 1931, 85.

¹⁵³ Tamtéž, 86.

8.4 Shrnutí

Gabriela Preissová ve svém dramatu *Její pastorkyňa* otevřela dosud nepříliš tematizovanou problematiku: „*Jako hlavní problém hry vyzvedla otázku svobodného mateřství a nemanželských dětí. Její pastorkyňa strhla masku licoměrného pokrytectví měšťácké společnosti a ukázala, že společnost za kapitalismu a její etické normy křiví lidem charakter a ženou venkovany, pokládající nemanželské mateřství za neodčinitelný hřích, ke zločinu.*“¹⁵⁴ Právě zmíněné etické normy a společenské konvence nejvýrazněji formovaly postavu a konání Kostelničky.

Autorka se v dramatu snažila poukázat na nelehký osud svobodných matek, které se potýkaly s nevraživostí ze strany okolí a veřejným míněním, jež předurčovalo jejich život v osamocení a pocitu bezcennosti. Taktéž v knize realisticky vyobrazila, k jakým nešťastným činům mohou být lidé pod tíhou rigidních pravidel měšťácké společnosti donuceni, aby si před nimi zachovali svou čest i uznání.

Pozitivního přijetí se tehdy divadelní hra taktéž nedočkala. Kritika ji interpretovala pouze „*jako střetnutí charakterů, opomíjela nejen společenskou motivaci konfliktu, ale měla odlišné představy o psychologickém prokreslení představ. (...) recenze Její Pastorkyně v Čase vytyká jako nemotivované všechny důležité momenty děje. Kritika pracuje pouze s vnější stránkou zobrazení postav, nedomýšlí je z hlediska širšího literárního ani společenského kontextu.*“¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 10.

¹⁵⁵ HRABÁKOVÁ, Jaroslava: Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973, 136.

9. Porovnání tvorby autorek

V tvorbě Terézy Novákové a Gabriely Preissové můžeme nalézt několik shodných momentů. Obě autorky byly literárně činné především ke konci 19. století a na jeho přelomu, kdy se zároveň aktivně podílely na emancipačním hnutí v Čechách. Za jeden z formujících prvků jejich tvorby můžeme považovat prostředí, do kterého se přistěhovaly. Shledaly v něm nevyčerpatelný zdroj inspirace i námětů. Autorky se nadchly pro národopisnou činnost, zajímaly se o místní zvyky i jazyk. Vše se následně promítlo do jejich tvorby, pro kterou bylo příznačné zasazení děje do konkrétního prostředí venkova. Prózy Terézy Novákové se odehrávaly ve východních Čechách a v okolí Litomyšle. U Gabriely se dějištěm dramát stalo Moravské Slovensko. Svými díly obě ženy rozvíjely tradici venkovských próz Karolíny Světlé, K. V. Raise či dramát Ladislava Stroupežnického.

Kromě prostředí ovlivnily literární činnost autorek jejich snahy o zlepšení postavení žen ve společnosti. Z děl je patrné, že velmi dobře znaly morálku a pravidla tehdejšího venkova. Všeobecně ženy zastávaly pouze roli matky, manželky a hospodyně. Možnosti vzdělávání a seberealizace mimo domov pro ně byly minimální. Teréza i Gabriela si jejich neutěšenou situaci uvědomovaly a svými díly se na ni snažily poukázat. Obě autorky tematizovaly nelehký úděl žen ve společnosti plně nerovnoprávnosti, předsudků, majetkových rozdílů a netolerance vůči náboženské i jiné odlišnosti, která neodpovídala společenským konvencím. Společný charakteristický rys, který nalezneme u hrdinek obou autorek byl jakýsi vnitřní konflikt. Spisovatelky ve svých dílech vyobrazily ženské postavy, které měly kladné morální vlastnosti a silnou touhu po štěstí i naplnění svých přání. Všechny toužily realizovat své sny, ale potýkaly se s nevraživostí okolí, předsudky a požadavky, které od nich společnost v daných situacích očekávala. Nakonec se staly oběťmi společenských norem, kterým se v závěru všechny podřídily. Za jednání dle vlastních citů a následného dosažení štěstí by byly odsouzeny okolím.

V tvorbě obou autorek tak nacházíme převážně společné prvky. Mezi stěžejní patří realistický pohled na venkov, který se mnoha lidem jevil jako zdroj čistých mravních hodnot a opak pokažené morálky velkoměsta. Obě ženy se pokusily vystihnout jeho stinnou stránku, kde hrálo roli bohatství, majetek i náboženství. Snažily se poukázat na nezlomnost tamějšího společenského řádu a nemožnost se z něho

vymanit. Spisovatelky pojetím hrdinek chtěly především upozornit na nelehké postavení žen ve společnosti a jejich podřízenost pravidlům, která nakonec vždy zvítězila nad jejich touhou po štěstí. Svými díly se také dotkly problematiky rovnoprávnosti mužů a žen, která se v době vzniku analyzovaných děl stávala stále aktuálnější společenskou otázkou.

Na základě analyzovaných děl však můžeme pozorovat mezi spisovatelkami i jisté rozdílnosti. Oproti Teréze, jež své náměty a pojetí žen zpracovala do prozaické podoby, Gabriela vyobrazila nový typ ženské hrdinky, který se dosud v dramatech příliš nevyskytoval. Spisovatelka vytvořila ženu, která aktivně bojovala za své štěstí a chtěla se tak vymanit z jistého poddanství mužů i pravidel společnosti.¹⁵⁶ Zmíněná revolta vůči venkovské morálce byla u jejích hrdinek výraznější než u Terézy Novákové. Ta ve svém povídkovém souboru *Úlomky žuly* vykreslila silné ženy, u kterých je možné zaznamenat určitý vnitřní rozpor mezi svými city a tím, co se od nich očekávalo. V závěru příběhu většina z nich dosáhla smíření se s osudem a podřízení se veřejnému mínění. Vyhovět tehdejším pravidlům společnosti se rozhodly samy po zjištění, že by svým bojem dosáhly jen opovržení. Autorka také nahlížela na upozaděné postavení žen ve společnosti jako na sociální problém. S obdobným úmyslem ztvárnila hrdinky svých dramát i Gabriela Preissová. V obou analyzovaných dílech byl boj žen o vlastní štěstí znatelnější. Dokladem je Eva, která se navzdory všem mravním zásadám vydala na trnitou cestu za štěstím. Nebyla to však ona, která se v závěru rozhodla vzdát se. Byla donucena okolím upustit od svého snažení, jelikož se potýkala s nepochopením a opovržením. Východisko nešťastná dívka našla v ukončení vlastního života. V případě druhého dramatu ponechala autorka rozhodnutí o osudu Jenůfy na jiné ženě, přesto můžeme u dívky nalézt silnou touhu po lásce a šťastném životě po boku Števy, o kterého do poslední chvíle bojovala. Kostelnička tragický čin vykonala pod tíhou obav ze zavržení jí samé i celé rodiny a obdobně jako předešlé hrdinky nejednala z vlastního přesvědčení, nýbrž nenacházela jiné řešení nastalé situace.

Rozdíl mezi pojetím ženské hrdinky u obou autorek můžeme tedy shledat v síle vnitřní touhy dosáhnout svého štěstí, bezesporu ji ale měly všechny hlavní postavy čtyř analyzovaných děl. K této myšlence nás může vést rovněž rozdílnost literárního druhu,

---

¹⁵⁶ HRABÁKOVÁ, Jaroslava: Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973, 135.

ve kterém autorky své hrdinky vyobrazily. Povídky obsažené v *Úlomcích žuly* i *Maloměstský román* nekončí šťastně, ale již samotný tragický žánr dramatu Preissové napovídá, že osud hlavních hrdinek bude spět k žalostnému konci.

10. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala realistickou tvorbou dvou českých spisovatelek Terézy Novákové a Gabriely Preissové. Předmětem mého zájmu bylo především pojetí ženské hrdinky ve čtyřech vybraných dílech a vliv emancipační činnosti obou autorek na jejich tvorbu.

Literární činnost obou žen byla značně ovlivněna prostředím, do kterého se přistěhovaly. V době vydání uvedených děl byl venkov mnohými lidmi považován za vzor ideálních mravních hodnot plný čestných lidí jednajících podle nezkažených společenských konvencí. Obě spisovatelky díky svému pozorovacímu talentu i zájmu o venkovský lid velmi dobře znaly poměry a pravidla, která na něm panovala. Dovedly tak pravdivě zachytit atmosféru i problémy tehdejší vesnice a ukázat, že realita byla v mnoha případech jiná nežli mínění velkoměstských občanů.

Hlavními hrdinkami ve všech analyzovaných dílech byly ženy různého věku i náboženského vyznání, přesto je spojoval jeden charakteristický rys, a to silná touha jednat dle vlastních citů a dosáhnout tak štěstí a lásky. Každá z nich prožívala určitý vnitřní konflikt, na základě kterého se obě autorky snažily poukázat na nelehký úděl tehdejší ženy a její upozaděné postavení ve společnosti. Přestože se hlavní postavy snažily následovat své sny, setkaly se pouze s nepochopením a nevraživostí ze strany okolí. Nakonec se musely se svým osudem smířit a zachovat se dle očekávání lidí i pravidel společnosti, nebo svůj život tragicky ukončit. Žádný z příběhů tak nedopadl šťastně.

Teréza Nováková i Gabriela Preissová dovedla ve svých dílech detailně a realisticky vykreslit nitro ženy, která se svým chováním vymanila dosud tradičnímu pojetí. Obě spisovatelky tematizovaly marný boj dívek za vlastní štěstí, kterého nebylo možné ve společnosti plně předsudků a zakořeněných konvencí dosáhnout. Poukázaly také na tragické důsledky majetkových i náboženských rozdílů a kapitalismem narušenou společnost. Gabriela otevřela otázku nemanželského dítěte a svodné matky či problematiku rozvodu a pomocí silné a temperamentní ženy, do poslední chvíle bojující za své sny, vytvořila zcela nový typ hrdinky.

Na základě analýzy jednotlivých děl a charakteristiky ženských postav lze dojít k závěru, že tvorba obou autorek byla ovlivněná jejich emancipační činností. Teréza Nováková i Gabriela Preissová se snažily svými díly poukázat především na nelehké

postavení žen v 19. století. Ty musely nejenou plnit očekávání druhých lidí i v případě, že se s ním plně neztotožnily, a zároveň vytrpět řadu obětí pro udržení své společenské pozice i cti. Důležitou roli zde sehrál řád venkova, na jehož pokřivené mravní hodnoty se taktéž spisovatelky pokusily upozornit. Pojetím svých hrdinek se obě autorky snažily dokázat, že ženy nejsou méněcenné, nepřísluší jim pouze péče o domácnost a rovněž mají právo na lásku a šťastný život. Mnohdy svým intelektem a charakterem převyšovaly muže, kteří byli v dílech vyobrazeni jako ti slabší, lehkomyšní a neradi přijímali odpovědnost za své činy. Vztah mezi mužem a ženou líčily spisovatelky jako nerovnocenný, neboť opět čerpaly z reálných poměrů ve společnosti.

Obě autorky usilovaly o nápravu společenských pravidel venkova i zlepšení situace žen ve společnosti nejen pomocí osvětové činnosti, ale také využily své literární nadání a prostřednictvím osobitého ztvárnění ženských hrdinek poukázaly na nutnost změny v přístupu k postavení a právům ženy ve společnosti.

11. Seznam použité literatury

Primární literatura:

NOVÁKOVÁ, Teréza. *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

PREISSOVÁ, Gabriela. *Gazdina roba*. Praha: J. Otto, 1930.

PREISSOVÁ, Gabriela. *Její pastorkyňa*. Praha: J. Otto, 1931.

VRZALOVÁ, Věra. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.

Sekundární literatura:

ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005.

FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007.

HALÍŘOVÁ, Martina. Reflexe svobodné matky ve společnosti. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007. 83–86.

HONZÍK, Jiří. Doslov. In: VRZALOVÁ, V. *Drobné prózy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.

HORSKÁ, Pavla. K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. *Československý časopis historický*, 1983, č. 5.

HRABÁKOVÁ, Jaroslava. Ženské postavy českého realistického dramatu let devadesátých. In: *Filologické studie*, 1973.

CHALOUPEK, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1963.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Komentář. In: NOVÁKOVÁ, Teréza: *Úlomky žuly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

JONÁŠ, Karel. *Žena ve společnosti lidské, zvláště v Anglii a v Americe*. V Praze: J. Otto, 1872.

KYTLICOVÁ, Františka. Z mládí Gabriely Preissové. *Světobzor* 22 (1922), č. 12, 292–293.

MACURA, Vladimír. *Český sen*. Praha: Lidové noviny, 1998.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Teréza Nováková*. Praha: Československý spisovatel, 1958.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999.

PREISSOVÁ, Gabriela. Mé setkání s Thálií. In: *Divadlo a hudba*. Praha: 1942, č. 8.

ROHÁČEK, František: Dramata paní Gabriely Preissové a jejich originály. In: *Niva*, 1891, roč. I, 14–15.

ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. V Kutné Hoře: Nákladem a tiskem A. Nováka, 1946.

SECKÁ, Milena. Americký klub dam a jeho charitativní činnost. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007.

STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940.

ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008.

VELKOVÁ, Alice. Sebevědomé, nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, 321–340.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Zábava a rozptýlení českých žen v 19. a počátkem 20. století. In: Vojáček, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, 341–352.

VRZALOVÁ, Věra. Poznámka závěrem. In: NOVÁKOVÁ, Teréza.: *Úlomky žuly*. Praha: Odeon, 1974.

ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Divadelní ústav, 1962.